

ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА
ФАКУЛЬТЕТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
Кафедра публічного управління та адміністрування

БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему: «Проблеми та перспективи розвитку культурно-пізнавального туризму в Україні»

Виконав: студент 4 курсу
за спеціальністю 242 Туризм
денної форми навчання
Олександр ЄВЧИШИН

Науковий керівник: доцент кафедри
публічного управління та
адміністрування, кандидат
економічних наук, доцент
Анна ДІЛЬ

Рецензент:

(посада, науковий ступінь, вчене звання)

(Прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Олександр ЄВЧИШИН. Проблеми та перспективи розвитку культурно-пізнавального туризму в Україні. – Бакалаврська робота.

У кваліфікаційній роботі досліджено теоретичні та практичні аспекти розвитку культурно-пізнавального туризму в Україні. Актуальність теми зумовлена тим, що культурно-пізнавальний туризм є одним із найбільш перспективних напрямів туристичної діяльності.

Метою роботи є визначення основних проблем і перспектив розвитку культурно-пізнавального туризму в Україні та розробка практичних рекомендацій щодо його вдосконалення. Для досягнення поставленої мети було досліджено теоретичні засади культурно-пізнавального туризму, розглянуто його сутність, значення та класифікацію, проаналізовано історію становлення і сучасні тенденції розвитку. У роботі проаналізовано динаміку розвитку туристичної сфери України, охарактеризовано організаційно-управлінські аспекти функціонування культурно-пізнавального туризму, визначено основні проблеми та чинники, які впливають на його розвиток.

За результатами дослідження обґрунтовано перспективні напрями розвитку культурно-пізнавального туризму в Україні. Запропоновано практичні рекомендації щодо модернізації туристичної інфраструктури, активнішого використання цифрових технологій, збереження та популяризації культурної спадщини, розвитку інклюзивного туризму, удосконалення кадрового забезпечення галузі та посилення державної підтримки туристичної сфери. Реалізація запропонованих заходів сприятиме підвищенню туристичної привабливості України, ефективнішому використанню її культурно-історичного потенціалу та активізації внутрішнього й міжнародного туризму.

Ключові слова: культурно-пізнавальний туризм, туристична сфера, культурна спадщина, внутрішній туризм, туристична інфраструктура, інклюзивний туризм, військовий туризм.

ABSTRACT

Oleksandr EVCHYSHYN. Problems and prospects for the development of cultural and educational tourism in Ukraine. – Bachelor's thesis.

The qualification work investigates the theoretical and practical aspects of the development of cultural and educational tourism in Ukraine. The relevance of the topic is due to the fact that cultural and educational tourism is one of the most promising areas of tourism activity.

The purpose of the work is to identify the main problems and prospects for the development of cultural and educational tourism in Ukraine and develop practical recommendations for its improvement. To achieve the set goal, the theoretical foundations of cultural and educational tourism were investigated, its essence, meaning and classification were considered, the history of its formation and current development trends were analyzed. The work analyzed the dynamics of the development of the tourism sector in Ukraine, characterized the organizational and managerial aspects of the functioning of cultural and educational tourism, identified the main problems and factors that influence its development.

The results of the study substantiated promising directions for the development of cultural and educational tourism in Ukraine. Practical recommendations were proposed for the modernization of tourism infrastructure, more active use of digital technologies, preservation and popularization of cultural heritage, development of inclusive tourism, improvement of personnel provision in the industry and strengthening of state support for the tourism sector. The implementation of the proposed measures will contribute to increasing the tourist attractiveness of Ukraine, more effective use of its cultural and historical potential and activation of domestic and international tourism.

Keywords: cultural and educational tourism, tourism sector, cultural heritage, domestic tourism, tourism infrastructure, inclusive tourism, military tourism.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ	8
1.1. Сутність, значення та класифікація культурно-пізнавального туризму.....	8
1.2. Історія становлення та сучасні тенденції розвитку культурно- пізнавального туризму	15
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ.....	20
2.1. Загальна характеристика та динаміка розвитку туристичної галузі України	20
2.2. Організаційно-управлінські аспекти розвитку культурно-пізнавального туризму в Україні.....	34
2.3. Аналіз проблем та факторів розвитку культурно-пізнавального туризму в Україні	38
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНО- ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	45
3.1. Стратегічні напрями розвитку культурно-пізнавального туризму.....	45
3.2. Практичні рекомендації щодо удосконалення розвитку культурно- пізнавального туризму в Україні	49
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	57

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В сучасних умовах активного розвитку туристичної індустрії, поїздки, що знайомлять з культурою та історією, набувають колосального значення. Вони є ключовим інструментом для збереження нашого культурного надбання, формування національної самосвідомості, стимулювання регіонального зростання та просування культурних цінностей країни. В умовах глобалізації, посилення міжнародних культурних зв'язків та зростання інтересу людей до минулого і традицій різних народів, саме культурно-пізнавальний туризм виходить на перший план як один з найбагатообіцяючих напрямків туристської діяльності.

Для України розвиток цієї сфери є особливо доречним, адже наша країна володіє значним історико-культурним потенціалом – численними архітектурними пам'ятками, пам'ятками історії та мистецтва, унікальною нематеріальною культурною спадщиною та неповторними туристичними об'єктами. Однак, на жаль, поточний стан культурно-пізнавального туризму стикається з низкою труднощів. Серед них – нерозвинена туристична інфраструктура, недостатнє фінансування для охорони культурного надбання, слабка популяризація привабливих DESTINACIY, а також негативний вплив збройного конфлікту та економічних негараздів. Все це спонукає до нагальної потреби шукати нові підходи та механізми для успішного розвитку культурно-пізнавального туризму в Україні.

Багато українських та іноземних вчених присвятили свої роботи вивченню теорії та практичних аспектів розвитку культурно-пізнавального туризму. Вагомий внесок у дослідження цього напрямку подорожей зробили О. О. Любіцева [20], М. П. Кляп [15], Є. В. Панкова [30], Л. Д. Божко [2], М. М. Шевелюк [43], Н. Паньків [31], О. К. Любчук [21], С. І. Дичковський [7], В. Ф. Кифяк [13], а також такі міжнародні організації, як UNESCO та ICOMOS [45]. У своїх працях ці дослідники детально описали зміст культурно-пізнавального туризму, способи його класифікації, специфіку організації, актуальні тенденції розвитку та його значення для економічного та соціального

прогресу країни. Однак питання просування культурно-пізнавального туризму в період збройного конфлікту та під час післявоєнного відновлення України все ще потребують глибшого наукового аналізу.

Метою дослідження є визначення проблем та перспектив розвитку культурно-пізнавального туризму в Україні.

Згідно мети кваліфікаційної роботи сформовано такі *завдання*:

- Дослідити теоретичні основи культурно-пізнавального туризму, його сутність, значення та сучасні тенденції розвитку.
- Проаналізувати сучасний стан, проблеми та особливості розвитку культурно-пізнавального туризму в Україні.
- Обґрунтувати перспективи розвитку та розробити практичні рекомендації щодо вдосконалення культурно-пізнавального туризму в Україні.

Об'єктом дослідження є культурно-пізнавальний туризм в Україні.

Предметом дослідження є проблеми, тенденції та перспективи розвитку культурно-пізнавального туризму в сучасних умовах.

Методи дослідження. У процесі виконання дослідження було використано комплекс підходів. Проаналізували та об'єднували інформацію, узагальнювали її, зіставляли різні дані, працювали зі статистикою, використовували системний підхід, а також наочні графіки та схеми. Крім того, використовували метод теоретичного узагальнення наукової літератури.

Основними джерелами інформації для кваліфікаційної роботи були наукові праці українських науковців, а також спиралися на закони та інші офіційні документи України, що стосуються туризму, офіційні статистичні дані від Державної служби статистики та Державного агентства розвитку туризму. Крім того, було використано матеріали наукових конференцій, статті з періодичних видань та електронні ресурси.

Практична цінність цієї роботи полягає в тому, що наші пропозиції можна використати для покращення розвитку культурно-пізнавального туризму в Україні. Це допоможе більш ефективно задіяти багатий культурно-історичний спадок країни та активізувати туристичну сферу в різних областях.

Структура роботи. Бакалаврська робота складається зі вступу, трьох основних розділів, загального висновку та списку використаної літератури. Загальний обсяг роботи становить 62 сторінки основного тексту. Список використаних джерел включає 45 найменувань. Робота містить 8 таблиць та 5 рисунків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ

1.1. Сутність, значення та класифікація культурно-пізнавального туризму

На сучасному туристському ринку культурно-пізнавальний туризм відіграє ключову роль, будучи одним із найпопулярніших та найперспективніших напрямків відпочинку. Постійно зростаюча зацікавленість людей історією, культурою, мистецтвом, архітектурою, звичаями та духовною спадщиною різних народів сприяє бурхливому розвитку цього виду подорожей як у всьому світі, так і в Україні. Культурно-пізнавальний туризм – це не тільки чудовий спосіб провести дозвілля, а й потужний інструмент для збереження нашого культурного надбання, розширення міжкультурних зв'язків, формування національного самоусвідомлення та стимулювання соціально-економічного прогресу держави.

Для з'ясування сутності культурно-пізнавального туризму, перш за все, слід поглянути, як його пояснюють у наукових роботах. Аналіз літератури показує, що єдиного визначення цього терміну немає. Крім того, науковці часто використовують різні назви для позначення цього явища. Наприклад, те, що називають «культурно-пізнавальним туризмом», може бути розділене на два окремі поняття: «культурний туризм» та «пізнавальний туризм». Також важливо згадати, що деякі вчені додають нові нюанси до цього поняття і вважають, що виник зовсім інший вид туризму. При цьому вони розглядають «культурний туризм» і «пізнавальний туризм» як самостійні напрямки подорожей [43].

Але є й інший погляд на культурно-пізнавальний туризм. Деякі фахівці, зокрема українська дослідниця галузі туризму Є. Панкова, вважає, що це поняття охоплює такі види мандрівок, як поїздки з екскурсіями, оглядово-освітні подорожі, історико-краєзнавчі вивчення або ж розумові, інтелектуальні тури [30]. Зважаючи на відсутність єдиного, загальноприйнятого тлумачення культурно-

пізнавального туризму, автор вважає за доцільне проаналізувати найуживаніші терміни.

Таблиця 1.1

Аналіз різних понять «культурний туризм» за різними авторами

№ з\п	Автор / джерело	Визначення терміну
1.	Вікіпедія [19]	являє собою відвідини історичних, культурних або географічних визначних пам'яток.
2.	Любіцева [20, с. 50]	передбачає ознайомлення культурними здобутками певної країни, етносу/етносів, які її населяють і є широким поняттям, структурованим на підвиди залежно від конкретизованої мети.
3.	ICOMOS (міжнародна рада з питань пам'яток і визначних місць) [45]	Невеликий сегмент ринку пізнавального або освітнього і найчастіше елітарного характеру, присвячений поширенню й роз'ясненню культурної ідеї.
4.	Кляп М. П. [15]	Відвідання історичних, культурних або географічних визначних пам'яток.
5.	Дроздова Г. М. [9]	Подорож з метою ознайомлення з історико-культурними цінностями й унікальними природними об'єктами.
6.	Енциклопедичний словник-довідник з туризму [11]	Поїздки з метою ознайомлення і пізнання культурної спадщини різних країн і народів.

Примітка: складено автором за даними [19; 20; 45; 9; 11]

Підсумовуючи всі розглянуті аспекти, можна сказати, що культурний туризм – це чудовий засіб для взаєморозуміння різних народів, налагодження відкритих і дружніх стосунків між країнами. Він також допомагає вирішувати багато важливих суспільних завдань: створювати нові робочі місця, зміцнювати міжнародні зв'язки, проводити культурно-освітню діяльність, оберігати національну самобутність тощо. Усе це досягається завдяки подорожам, головна мета яких – відвідати знакові історичні, культурні чи природні місця, а також всебічне ознайомлення туристів із природними ландшафтами, багатою спадщиною минулого та культурним життям тієї чи іншої держави [17].

Вітчизняні та зарубіжні науковці [15] зазначають, що головними умовами для розвитку культурних подорожей є багатство історії та культури країни, те, наскільки легко до них дістатися, а також комфортні умови для проживання мандрівників. Ці ж фахівці переконані, що в Україні культурний туризм – це одна з найперспективніших галузей, яка здатна допомогти країні вийти з непростої економічної ситуації. Однак, нинішній стан культурно-пізнавального туризму в Україні вимагає нагальної потреби в більш детальному дослідженні та розробці нових та ефективних стратегій для підвищення рівня атрактивності певних регіонів та країни в цілому [17]. Україна, має величезні можливості для розвитку культурно-пізнавального туризму – як для туристів із-за кордону, так і для власних громадян. Наразі понад 130 тисяч історичних об'єктів офіційно зареєстровані в країні. Однак варто зазначити, що майже 70% цих пам'яток перебувають у незадовільному стані, а кожен десятий з них є навіть аварійним. Вони потребують реставрації, ремонту або реконструкції, а також належного облаштування для зручного відвідування туристами.

Через це культурний туризм в Україні не розвивається належним чином, і на сьогоднішній день у цій галузі спостерігається спад. Крім того, слід зазначити, що чинне законодавство не повною мірою враховує завдання щодо ефективного використання історичного та культурного надбання країни для покращення якості національних туристичних послуг [18]. Українська дослідниця Л. Божко вважає, що культурно-історичний туризм є ключовим елементом для розвитку суспільства та культури в регіонах країни. Він допомагає зберігати культурне надбання та сприяє розвитку туристської інфраструктури [2]. Саме культурний туризм створює позитивний імідж регіону та підвищує рівень його атрактивності для потенційних туристів.

Також, на думку С. Дичковського, в сучасному глобалізованому світі культурно-пізнавальний туризм є важливим засобом для налагодження зв'язків між культурами в цілому та для просування національної культури у світі [7]. Такі подорожі не лише сприяють духовному зростанню людини, а й виховують терпимість та взаєморозуміння між народами. В свою чергу, О. Носирев

розглядає культурно-історичний туризм як значний чинник формування національної самосвідомості та збереження історичної пам'яті суспільства. Ознайомлення туристів із культурною спадщиною країни допомагає їм краще усвідомити історичні події та виховує повагу до національних традицій та звичаїв [25].

Культурно-історичний туризм має великий потенціал для розвитку як внутрішнього, так і міжнародного туризму, оскільки він поєднує в собі рекреаційну, освітню та культурно-пізнавальну функції. Розумне використання історико-культурних багатств держави є важливим рушієм для економічного зростання регіонів [14]. Н. Паньків та В. Сагайдак відзначають, що культурно-пізнавальний туризм є одним із найперспективніших напрямків туристської діяльності в Україні. Це пояснюється тим, що держава має численні історичні пам'ятки, музеї, унікальні архітектурні споруди та елементи нематеріальної культурної спадщини. Водночас дослідники наголошують на потребі вдосконалення державної політики у сфері туризму та активнішої популяризації українського культурного продукту [31].

Важливу роль для розвитку культурно-пізнавального туризму відіграють міжнародні організації UNESCO та ICOMOS, діяльність яких спрямована на збереження як матеріальних, так і нематеріальних культурних цінностей [45]. У своїх документах ці організації визначають культурний туризм як ключовий інструмент для поширення культурних надбань та забезпечення діалогу між різними культурами. Таким чином, аналіз наукових джерел дозволяє зробити висновок, що культурно-пізнавальний туризм є складним і багатогранним явищем, яке об'єднує культурні, освітні, соціальні та економічні складові. Його розвиток не тільки допомагає зберегти історико-культурну спадщину, а й підвищує туристичну привабливість країни та стимулює зростання всієї туристичної галузі.

Культурний та пізнавальний туризм є не тільки міцною основою для глибокого вивчення культурних цінностей науковцями, але й чудовим способом заохотити людей долучитися до неї та краще її пізнати. Вагомий доробок у

формування ідей та принципів культурно-пізнавального туризму внесла професор М. Драгічевіч-Шешич. Її наукові праці дозволили створити чітку систематизацію або поділ культурно-пізнавального туризму (див. таблицю 1.2).

Таблиця 1.2

Класифікація культурно-пізнавального туризму за М. Драгічеві-Шешичем

Група	Види
Історичні подорожі	мандрівки в історію; подорожі-реконструкції; історичних подій; релігійні подорожі; вивчення історичного періоду
Географічні подорожі	комплексні спеціалізовані
Художні подорожі	поїздки, що вживаються з метою вивчення якого-небудь напрямку в мистецтві тощо

Примітка: взято з джерела [4]

Ця класифікація яскраво демонструє широке розмаїття форм культурно-пізнавального туризму та його нерозривний зв'язок із залученням культурних та історичних надбань. Фундаментом для розвитку такого виду відпочинку є саме ресурси для культурного пізнання та дозвілля. Вони роблять місцевості привабливими для туристів та дозволяють створювати цікаві туристичні маршрути й оглядові програми. З огляду на це, варто детальніше розглянути, як саме розподіляються ці пізнавально-рекреаційні об'єкти (див. табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Класифікація культурно-пізнавальних рекреаційних ресурсів

Типи культурно-пізнавальних рекреаційних ресурсів	Ресурси
Предметні	різновиди пам'яток історії та культури (пам'ятники археології, історії, архітектури та містобудування, монументального мистецтва); музеї; музеї-заповідники; музеї-садиби
Непредметні	звичаї; традиції; обряди; фольклор; усна народна творчість

Примітка: взято з джерела [4]

Об'єкти, які включає в себе культурно-пізнавальний мають безліч цікавих місць. Їх активно використовують у туристичних маршрутах, адже вони мають велике історичне, культурне та освітнє значення. Особливе місце серед цих скарбів посідають історико-культурні пам'ятки. Саме вони є основою для створення багатьох туристичних маршрутів та різноманітних екскурсійних програм. З огляду на це, варто детальніше вивчити, як можна класифікувати ці історичні та культурні надбання (див. табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Класифікація культурно-історичних об'єктів

Матеріальні культурно-історичні об'єкти	– сукупність засобів виробництва; – інші матеріальні цінності суспільства на кожній історичній стадії його розвитку
Духовні культурно-історичні об'єкти	– сукупність досягнень суспільства в освіті; – сукупність досягнень суспільства в науці; – сукупність досягнень суспільства в мистецтві; – сукупність досягнень суспільства в літературі; – сукупність досягнень суспільства в організації державного і суспільного життя, в праці і побуті

Примітка: взято з джерела [4]

Фактично, не все, що залишилося від минулих епох, можна віднести до цінних джерел для культурного пізнання. До таких джерел зазвичай зараховують лише ті пам'ятки культури та історії, які вчені ґрунтовно дослідили та визнали важливими. Вони повинні мати значну цінність для суспільства і бути придатними до використання – за існуючих технічних та фінансових можливостей – аби задовольняти потреби багатьох людей у відпочинку та отриманні нових знань протягом певного часу. Серед усіх цих культурно-пізнавальних об'єктів особливе місце займають історичні та культурні реліквії. Вони найбільше приваблюють людей і тому слугують головним способом для задоволення їхнього бажання пізнавати, збагачуватися духовно та культурно відпочивати. Види пам'яток історії та культури можна систематизувати у вигляді таблиці 1.5.

Таблиця 1.5

Види пам'яток історії та культури

Види пам'яток	Найменування
Пам'ятки історії	будівлі, споруди, пам'ятні місця і предмети пов'язані – з найважливішими історичними подіями в житті народу – з розвитком науки і техніки, культури і побуту народів – з життям видатних людей держави
Пам'ятки археології	– городища – кургани – залишки стародавніх поселень, укріплень, виробництв, каналів, доріг – стародавні місця поховань – кам'яні статуї – наскальні зображення – старовинні предмети – ділянки історичного культурного шару стародавніх населених пунктів
Пам'ятки містобудування і архітектури	– архітектурні ансамблі і комплекси – історичні центри, квартали, площі, вулиці – залишки стародавньої планування і забудови міст та інших населених пунктів – споруди цивільної, промислової, військової, культової архітектури, народного зодчества – твори монументального, образотворчого, декоративно-прикладного, садово-паркового мистецтва – приміські ландшафти
Пам'ятки мистецтва	До них відносяться твори монументального, образотворчого, декоративно-прикладного та інших видів мистецтва.
Документальні пам'ятки	– акти органів державної влади і управління – письмові і графічні документи, – кіно-, фотодокументи та звукозаписи – стародавні та інші рукописи й архіви – записи фольклору і музики – рідкісні друковані видання

Примітка: взято з джерела [4]

Для розвитку сфери туризму важливі не лише відомі історичні та культурні пам'ятки. Сюди можна зарахувати й багато інших цікавих речей, що

віддзеркалюють історію, традиції та сучасне життя людей. Це, наприклад, особливі промислові підприємства, сільськогосподарські об'єкти, транспортні вузли, а також мистецькі театри, наукові центри, навчальні заклади, спортивні арени, зелені ботанічні сади, зоопарки. Окрім того, важливе значення мають старовинні етнографічні місця, фольклорні надбання, народні ремесла, давні звичаї, урочисті свята та обряди і безліч інших аспектів людської діяльності.

Таким чином, культурно-пізнавальний туризм – це значний сектор туристичної галузі, що поєднує культурні, освітні, соціальні та відпочинкові аспекти. Його розширення допомагає зберегти історичні та культурні цінності, формувати національне самоусвідомлення, налагоджувати міжкультурні контакти та підвищувати привабливість країни для мандрівників. Вивчення наукових праць і класифікацій підтверджує багатогранність культурно-пізнавального туризму та його значні перспективи для розквіту в Україні. Основою ж для функціонування цього виду подорожей слугують культурно-історичні пам'ятки та місця для культурного пізнання й відпочинку. Вони є ключовими складовими для формування туристичних шляхів та всієї туристичної пропозиції.

1.2. Історія становлення та сучасні тенденції розвитку культурно-пізнавального туризму

Культурно-пізнавальний туризм має дуже давню історію і є одним з найстаріших видів подорожей. Він з'явився тому, що люди завжди прагнули дізнатися більше про світ, познайомитися з культурою, минулим, традиціями та звичаями, духовними надбаннями інших народів. Поїздки заради знань були вже в давнину, коли люди мандрували, щоб побачити храми, давні пам'ятки, культурні осередки та відомі місця. Перші ознаки такого туризму були помітні ще у Давньому Єгипті, Греції та Римі. Тоді подорожували здебільшого заможні люди, щоб вивчити культуру, архітектуру, релігійні святині та важливі історичні об'єкти. Наприклад, як зазначають В. Абрамов та М. Тонкошкур, у Давній Греції

великої популярності набули поїздки до храмів, театрів, спортивних споруд та місць, де відбувалися Олімпійські ігри [1]. А в Давньому Римі такі подорожі, з культурно-пізнавальною метою, включали в себе відвідування величних будівель, бібліотек, головних майданів та центрів мистецтва.

У Середньовіччі головними видами подорожей для пізнання світу і культури були паломництва та релігійні мандрівки. Люди відправлялися до святих місць, монастирів, храмів та інших духовних осередків. Також на розвиток таких пізнавальних поїздок сильно впливали торгові відносини між країнами, що допомагало обмінюватися культурою та збагачувати знання про інші народи та їхні землі. Подальший розвиток культурного пізнавального туризму трапився в епоху Відродження та Просвітництва. У цей час значно посилилася цікавість до науки, мистецтва, архітектури та історії. Зможні та освічені люди їздили країнами Європи, щоб здобути освіту. Ці подорожі отримали назву «Grand Tour» і стали дуже важливою частиною навчання для молоді з багатих сімей. Як зазначають дослідники М. Мальська, Н. Паньків та А. Ховалко, саме «Grand Tour» заклав фундамент для сучасного культурного туризму [23].

У 1800-х роках, завдяки покращенню перевезень, особливо появі залізниць, подорожі для відпочинку почали дуже швидко розповсюджуватися серед людей. Саме в той час з'явилися найперші компанії, що організовували тури, агентства подорожей та визначені шляхи для мандрівок. Великий внесок у розвиток туризму зробив Томас Кук, який влаштував перші групові поїздки і поклав початок організованому туризму. У 1900-х роках мандрівки заради культури та нових знань стали надзвичайно популярними. По закінченні Другої світової війни покращення зв'язків між країнами, розбудова транспортної мережі та розвиток туристичного бізнесу призвели до величезного зростання кількості мандрівників. У цей період культурний туризм перетворився на ключову частину світового туризму і став важливим двигуном економіки для багатьох держав.

Міжнародні організації, такі як ЮНЕСКО та ІКОМОС, дуже сильно вплинули на розвиток пізнавального туризму по всьому світу. Саме завдяки їхнім

зусиллям активніше почали дбати про збереження історичних, архітектурних пам'яток та культурної спадщини [45]. Коли різні об'єкти вносили до Списку всесвітнього спадку ЮНЕСКО, це робило багато країн світу значно привабливішими для туристів. В Україні ж розвиток такого туризму має свої, унікальні історичні особливості. На його становлення суттєво вплинули історичні події, багатий культурний розвиток наших земель, а також величезна кількість пам'яток – історичних, архітектурних та народної творчості. Наприклад, як зазначає Л. Устименко, вже в 19 столітті на території України жваво набирали обертів екскурсійні поїздки, краєзнавчі дослідження та діяльність культурно-просвітницьких товариств [40].

За часів СРСР подорожі заради знайомства з культурою та історією були майже повністю внутрішніми та організованими. Люди часто їздили на екскурсії до старих міст, музеїв, дивилися на старовинні будівлі та відвідували місця, пов'язані з військовими перемогами. Але виїхати за кордон було складно через тодішню політику. Коли Україна стала незалежною, її туристична сфера почала потроху приєднуватися до світової. Через те, що світом почали більше цікавитися українською культурою, історією та звичаями, подорожі з метою пізнання стали популярнішими. Також дуже допомогло те, що прийняли Закон України «Про туризм» [12], який встановив правила роботи для всієї туристичної індустрії.

Зараз подорожі з культурно-пізнавальною метою – це один із найперспективніших видів туризму в Україні. Україна має безліч цікавих історичних та культурних об'єктів: це і старі замки, фортеці, музеї, пам'ятки минулого, церкви й собори, унікальні будівлі та навіть народні традиції та звичаї.

Одним з головних напрямків у культурних подорожах зараз є перехід туристичної сфери в цифру. Новітні технології активно застосовують для створення онлайн-мандрівок, цифрових путівників, віртуальних музеїв та різних інтерактивних платформ. Завдяки цьому цікаві місця стають ближчими для всіх, хто хоче подорожувати, а країна може краще показати свій туристичний потенціал. Також дуже помітною зміною у культурно-пізнавальних мандрівках є зростання попиту на поїздки всередині країни. Через пандемію COVID-19 та

військовий стан багато наших співвітчизників почали більше подорожувати рідною землею. Дуже улюбленими стали мандрівки історичними містами, подорожі, які знайомлять з традиціями народу (етнографічні тури), різноманітні свята та екскурсії.

У сучасних умовах в Україні активно з'являються нові напрямки для культурних та пізнавальних подорожей. Особливу вагу серед них мають інклюзивний туризм та військовий туризм. Інклюзивний туризм прагне зробити туристичні пам'ятки та місця відпочинку доступними для осіб з інвалідністю та тих, кому важко пересуватися. Водночас, військовий туризм поступово стає ключовим засобом для збереження історичної пам'яті та інформування світової спільноти про події війни в нашій країні. Ці явища свідчать про те, що сфера подорожей адаптується до сучасних викликів суспільства та мінливих бажань мандрівників.

Сучасний розвиток культурно-пізнавальних мандрівок в Україні тісно пов'язаний зі зростанням місцевого туризму та створенням туристичних кластерів [31]. Водночас, ключову роль відіграє поширення знань про регіональну культурну спадщину та розробка нових пропозицій для туристів. Багатообіцяючим напрямком для пізнавального туризму є його поєднання з тематичними подорожами: подієвими (пов'язаними з різними заходами), гастрономічними (кулінарними) та етнографічними (що знайомлять з традиціями народу) [21]. Цей підхід допомагає урізноманітнити туристичні послуги та зробити регіони більш атрактивнішими для туристів.

Проте, нинішній поступ культурно-пізнавального туризму в Україні зіштовхується з численними перешкодами. До головних проблем належать: слабкий розвиток туристичної інфраструктури (доріг, готелів тощо), брак коштів для культурної сфери, недостатнє використання маркетингових засобів в популяризації туристичних об'єктів, недостатній рівень підготовки майбутніх фахівців з туризму, а також брак вже навчених кваліфікованих кадрів та руйнівний вплив бойових дій на всю туристичну галузь.

Через повномасштабне вторгнення Росії, історичні пам'ятки та туристичні об'єкти в Україні зазнали значних руйнувань. Чимало культурних цінностей було пошкоджено або повністю знищено, що негативно відбилося на всій туристичній галузі. Проте, навіть за умов війни, культурно-пізнавальний відпочинок продовжує знаходити свого туриста, а внутрішній туризм стає вагомим джерелом підтримки економіки та збереження культурного надбання країни.

Отже, історія та практика розвитку культурно-пізнавального туризму підтверджує його велике значення для суспільства та всієї сфери туризму. Сьогодні культурно-пізнавальні подорожі не просто організовують дозволя громадян. Вони є важливим інструментом збереження культурної спадщини, сприяють розвитку окремих регіонів, допомагають формувати національну самосвідомість та активно презентують українські культурні надбання світові.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ

2.1. Загальна характеристика та динаміка розвитку туристичної галузі України

Туристична сфера є ключовою частиною економіки країни, яка має значний вплив на розвиток регіонів, створення нових робочих місць, поповнення місцевих бюджетів та популяризацію культурно-історичного надбання. На сьогодні, розвиток цієї галузі в Україні відбувається під тиском складних суспільно-економічних, політичних та безпекових чинників. Попри важкі наслідки пандемії COVID-19 та повномасштабної війни, туристична індустрія продовжує функціонувати і поступово пристосовується до нових викликів. Україна має величезний потенціал для туризму завдяки своєму вигідному розташуванню, багатим природним ресурсам, історичній та культурній спадщині, архітектурним пам'яткам, зонам відпочинку та унікальним нематеріальним цінностям. Особливо важливу роль відіграє культурно-пізнавальний туризм, який допомагає поширювати знання про історію, культуру та традиції українського народу [10].

Галузь туризму має велике значення для відродження економіки різних регіонів. Як зазначає А. Сорокіна, активний розвиток сфери гостинності допомагає суттєво поповнити місцеві бюджети, дає поштовх для створення нових підприємництва та підвищує інтерес інвесторів до цих територій. Це особливо важливо для тих громад, які володіють багатою культурною спадщиною та історичними надбаннями [37].

За даними Державного агентства розвитку туризму [38], у 2024 році туристична сфера принесла бюджетові України 273,1 млрд гривень. До того ж, суттєво виріс туристичний збір. У 2023 році громади отримали 222,6 млн гривень, що на 23% перевищило показники попереднього року. Для прикладу, у 2022-му було зібрано тільки 178,9 млн гривень – майже вдвічі менше. Це показує, що попит на внутрішній відпочинок в Україні помалу відновлюється.

За обсягом сплаченого туристичного збору лідерами є Київ, а також Львівська, Івано-Франківська, Черкаська, Закарпатська та Дніпропетровська області. Помітно активізувалися й центральні регіони: Вінницька, Полтавська та Кіровоградська області. Натомість у Запорізькій області туристичний збір знизився. Така ж ситуація й у східних і південних регіонах, де досі тривають бойові дії або є загроза обстрілів: Харківська, Донецька, Луганська області, а також Херсонщина.

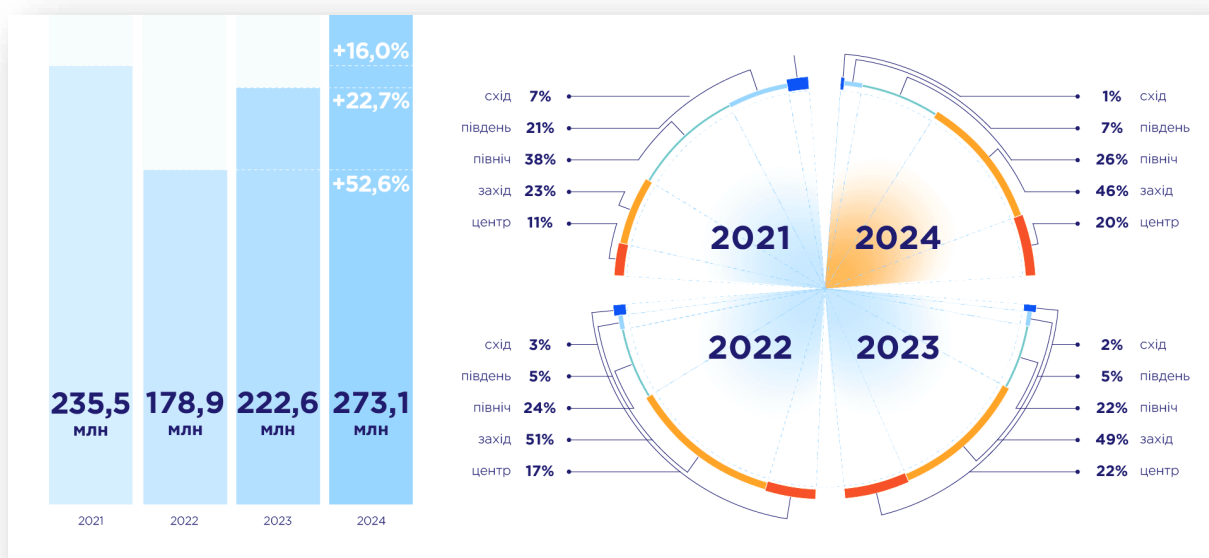

Рисунок 2.1. Туристичний збір 2024 рік. Динаміка надходжень туристичного збору за рік

Примітка: взято з джерела [38]

Перше дослідження туристичної галузі під час військового стану.

Влітку 2024 року одразу чотири великі організації з туристичної сфери – Асоціація в'їзних туроператорів, Українська асоціація готелів і курортів (UHRA), Всеукраїнська асоціація гідів та Українська ресторанна асоціація – об'єднали свої зусилля. Їхньою метою було з'ясувати, як туристична галузь справляється під час військового стану. Для цього вони опитали 268 різних компаній із 23 регіонів України, а також із міста Києва. Серед тих, хто дав відповіді, були власники

готелів, хостелів та пансіонатів, туроператори, ресторани та багато інших підприємств, пов'язаних з відпочинком і мандрівками.

Результати наступні:

- лише 13% компаній змогли наростити обсяг послуг порівняно з довоєнним періодом.
- 10% бізнесів припинили роботу.
- 75% відчували значне падіння обсягів.

Майже половина компаній заявила, що не має жодних фінансових резервів.

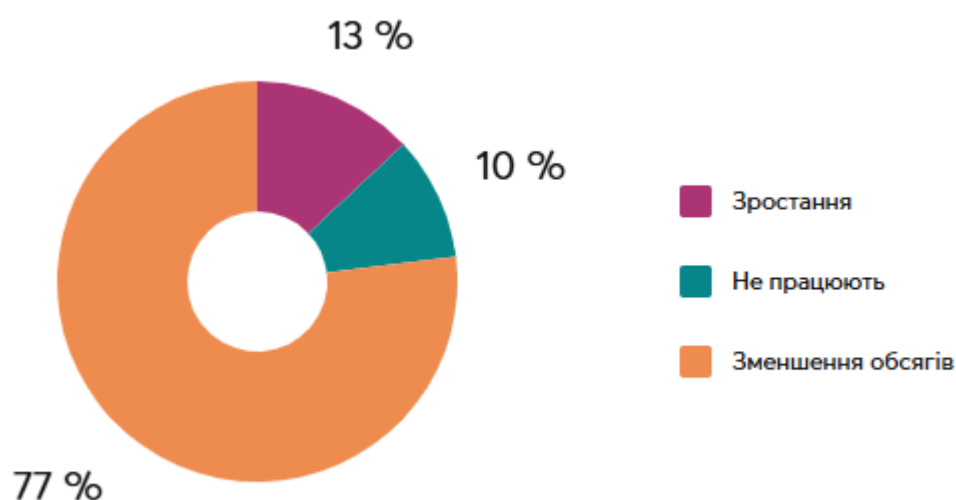

Рисунок 2.2. Результати опитування компаній

Примітка: взято з джерела [38]

До війни розраховували, що туризм і суміжні галузі нададуть 1,3 млн робочих місць. Натомість зараз у цій сфері працює лише близько 600 тис. людей. Тобто галузь втратила 700 тис. потенційних працівників, а це втрачені можливості для економіки й регіонів. Практично всі готелі мають відкриті вакансії, а плинність кадрів сягає 40%. Ті, хто залишився, часто потребують як перепідготовки, так і психологічної підтримки [38].

Морські курорти України теж зазнали руйнувань та втрат. Берег Чорного моря, який раніше любили туристи як з України, так і з інших країн, зараз під великою загрозою. Багато будівель та місць відпочинку в Одеській,

Миколаївській, Херсонській областях та інших південних регіонах були пошкоджені або зруйновані вщент. Про відпочинок на Азовському морі говорити ще рано, адже щось планувати там можна буде лише після того, як ці землі будуть звільнені. І навіть тоді доведеться спершу оцінити, як це вплинуло на природу та наскільки безпечно там буде. Проте потроху почалося відновлення. Там, де ситуація трохи спокійніша, власники бізнесу вже взялися за ремонт та почали працювати. Цікаво, що в 2024 році Одеса провела дуже жвавий літній сезон. Навіть попри всі труднощі, люди все одно подорожують. Зростає популярність поїздок з метою оздоровлення. Українці шукають місця, де можна набратися сил і трохи забути про стрес.

У сучасних умовах, коли український туризм зазнає значних змін, з'являються абсолютно нові види туристичної діяльності. Їхня поява прямо пов'язана з наслідками повномасштабного вторгнення, суспільними перетвореннями та новими потребами людей. Серед цих напрямків, які викликають багато дискусій, але водночас є дуже актуальними, виділяються туризм, пов'язаний з війною, та інклюзивний. Одним із таких нових видів туризму в Україні став військовий туризм. Його розвиток зумовлений великим інтересом іноземних туристів до подій російсько-української війни, руйнувань від боїв, звільнених територій та місць, що стали символами нескореності українського народу. Найбільший інтерес у туристів викликають такі міста, як Київ, Буча, Ірпінь, Бородянка, Харків та інші населені пункти, які зазнали величезних пошкоджень через військові дії [32].

Військовий туризм передбачає поїздки до місць, де відбувалися бойові зіткнення, відвідування пам'ятних об'єктів, огляд розбитих споруд та земель, що постраждали від війни. Деякі туристи здійснюють такі поїздки самостійно, проте останнім часом активно створюються спеціальні туристичні маршрути та організовані екскурсії. При цьому туризм, пов'язаний з війною, має не лише пізнавальний, а й соціальний характер. Для багатьох іноземців такі поїздки є проявом підтримки України та можливістю на власні очі побачити наслідки війни. Крім того, деякі туристичні ініціативи поєднуються з добровольчою

діяльністю та благодійною допомогою. Зокрема, популярними стали так звані «донат-тури», під час яких частина зароблених грошей іде на підтримку Збройних Сил України або на відбудову постраждалих районів.

Як приклад можна навести організацію туристичних та волонтерських подорожей до Миколаєва та інших міст, де гості можуть долучатися до відновлення інфраструктури та брати участь у гуманітарних проектах. Також велику цікавість викликають маршрути звільненими територіями, які несуть важливу інформаційну та меморіальну цінність. Разом з тим, розвиток військового туризму викликає багато обговорень у суспільстві. Частина людей негативно ставиться до цього виду подорожей, вважаючи це використанням людського горя та трагічних наслідків війни. Інші ж, навпаки, розглядають військовий туризм як засіб міжнародної підтримки України, джерело поширення інформації та додатковий ресурс для розвитку місцевих громад.

У поточних умовах дуже важливими стають питання етики та відповідальності при організації військових туристичних маршрутів. Саме тому в Україні втілюються ініціативи, спрямовані на формування професійного підходу до організації екскурсій, присвячених пам'яті про війну. Зокрема, було започатковано проект «Школа для гідів. Маршрути пам'яті війни», мета якого – підготувати спеціалістів для проведення екскурсій, пов'язаних з подіями війни, з дотриманням етичних та професійних норм [29].

Ще одним важливим напрямком сучасного розвитку туристичної галузі є інклюзивний туризм. В умовах війни особливо актуальним стає забезпечення доступності туристичних послуг для людей з інвалідністю, військових, які проходять реабілітацію після поранень, та інших громадян, яким важко пересуватися. В Україні поступово зростає увага до створення безперешкодного туристичного простору. Гарний приклад у цьому напрямку показує місто Львів, де працюють сучасні центри відновлення, зокрема «Superhumans» та «Unbroken». Водночас відбувається пристосування міської інфраструктури до потреб людей з особливими потребами та тих, хто користується кріслами колісними або протезами [8].

Наприклад, у центральній частині Львова та на популярних туристичних шляхах ведуться роботи з покращення дорожнього покриття, створення безбар'єрного середовища та покращення доступу до туристичних об'єктів. Розвиток такої інклюзивної інфраструктури має не лише соціальне, а й економічне значення, оскільки допомагає залучити більше туристів та підвищити якість туристичних послуг.

Державне агентство розвитку туризму України разом із громадською організацією «ЛУН Місто» та Асоціацією готелів і курортів України (UHRA) запрошують заклади HoReCa, які ще не потрапили на туристичну мапу безбар'єрності, долучитися до проєкту. Мета – надати мандрівникам інформацію про рівень безбар'єрності туристичних об'єктів [27].

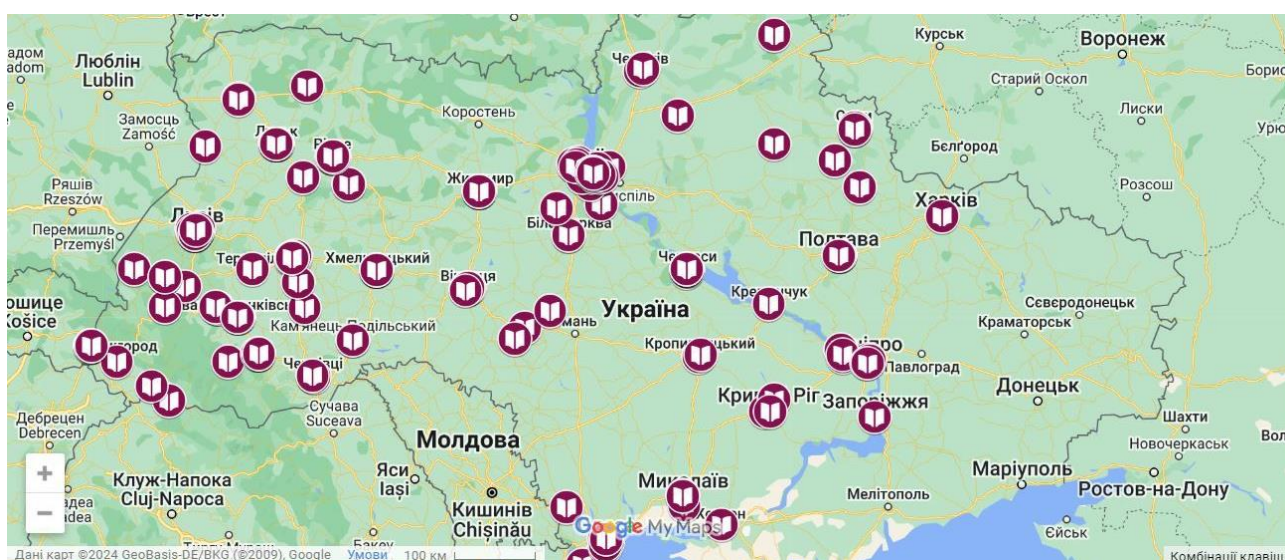

Рисунок 2.3. Інклюзивна мапа книжкової екосистеми України

Примітка: взято з джерела [27]

На карті вже можна знайти майже тисячу різних місць (998), які розташовані у 15 областях України. З них 243 – це готелі, кафе та ресторани (тобто заклади HoReCa). Зараз всіх власників таких закладів запрошують активніше долучатися до проєкту та розповідати своїм клієнтам, наскільки їхні послуги зручні та доступні для всіх. Щоб ваше місце з'явилося на цій карті, потрібно просто заповнити коротку форму. Посилання на неї є окремо для різних

установ та готелів. Цю туристичну карту, яка показує доступність місць для людей з різними потребами, запустили наприкінці 2024 року. Окрім готелів, кафе та ресторанів, на ній також є інформація про те, наскільки зручно відвідувати парки, музеї, сховища, бібліотеки та культурні центри.

Після закінчення військового стану, українській сфері туризму доведеться повністю змінити свій облік. Можна взяти за приклад такі країни як Хорватія, Албанія, Боснія та інші країни, які змогли відновити свій туризм після військових конфліктів. Наприклад, у Хорватії туристична сфера подвоїлася всього за 14 років. Щоб усе відновити, потрібен цілісний план: відремонтувати дороги та будівлі, прибрати міни в небезпечних місцях, запустити міжнародну рекламу, яка розкриє Україну світові по-новому. Очікується, що українці більше подорожуватимуть всередині країни. Також очікується потік іноземних туристів, яким цікава історія війни. Дуже популярними стануть пізнавальні подорожі: відвідування музеїв, пам'ятників та місць боротьби.

Державне агентство розвитку туризму дослідило динаміку податкових надходжень від засобів розміщення по областях за I квартал 2023 року [38]. За перші три місяці цього року доходи від податків, сплачених готелями, хостелами та іншими місцями для проживання, зросли у десяти регіонах України. Це свідчить про те, що туристична галузь поступово відновлюється, незважаючи на війну та економічні труднощі. Найбільший стрибок цих податків помітили на Чернівецьчині. За січень-березень 2023 року до бюджету надійшло 5 мільйонів 152 тисячі гривень. Це майже вдвічі (на 98%) більше, ніж за той самий період 2022 року (тоді було 2 мільйони 600 тисяч гривень). Фактично, сума надходжень повернулася до показників 2021 року.

Позитивні зміни також спостерігаються на Рівненщині. Там податкові надходження від закладів розміщення зросли на 17% порівняно з 2022 роком, сягнувши 3 мільйонів 430 тисяч гривень. Для порівняння, у 2022 році цей показник становив 2 мільйони 938 тисяч гривень, що вже тоді було на 37% більше, ніж у 2021 році. Серед лідерів зі сплати податків залишається Львівщина. За перший квартал 2023 року область перерахувала до бюджету 60 мільйонів 434

тисячі гривень. Це на 16% більше, ніж у 2022 році, та на 59% вище, ніж у довоєнному 2021 році. Такі цифри говорять про добре розвинену туристичну інфраструктуру регіону та активний внутрішній туризм.

Збільшення податкових платежів було помітно і на Закарпатті. Порівняно з 2022 роком сума сплачених податків піднялася на 15% і склала 16 мільйонів 842 тисячі гривень. Відносно 2021 року зростання склало майже 46%, що підтверджує важливу роль Карпатського краю у розвитку подорожей всередині країни. Невеликий, але стабільний підйом зафіксовано на Волині. Тут податкові надходження збільшилися на 2% порівняно з 2022 роком, досягнувши 2 мільйонів 503 тисяч гривень. У порівнянні з 2021 роком приріст становив 39%.

На Вінниччині сума податків від готелів та інших місць проживання у 2023 році залишилася майже такою ж, як і торік, становивши 4 мільйони 384 тисячі гривень. Проте, порівняно з довоєнним 2021 роком, є зростання на 7%. Позитивна тенденція характерна і для Житомирщини. У першому кварталі 2023 року тут сплатили 2 мільйони 279 тисяч гривень податків, що на 16% більше, ніж у 2022 році, та на 4% перевищує показники 2021 року.

На Хмельниччині податкові надходження від закладів розміщення зросли на 4% порівняно з аналогічним періодом 2022 року і склали 4 мільйони 300 тисяч гривень. Відносно 2021 року приріст становив 30%. Дніпропетровщина також показала хороші результати. З початку року було сплачено 13 мільйонів 268 тисяч гривень податків, що на 4% більше, ніж у 2022 році. Однак цей показник трохи нижчий за рівень 2021 року. Незначне збільшення податкових надходжень відмітили й на Кіровоградщині. За перший квартал 2023 року тут сплатили 2 мільйони 291 тисячу гривень, що майже дорівнює минулорічному показнику. Проте, порівняно з 2021 роком, спостерігається зменшення надходжень на 24%.

Поряд із тими областями, де туристичні податки збільшилися, у багатьох регіонах України зафіксовано помітне падіння доходів від туризму. Це стосується передусім територій, де тривають активні бойові дії, або тих, що сильно постраждали від війни та мають зруйновану інфраструктуру. Найбільше зменшення податків з туристичної галузі відбулося на Луганщині, де доходи

майже повністю зникли (скорочення на 100 %). Значне зниження також помітно на Херсонщині (показники впали на 97 %), Донеччині (на 87 %), Запоріжжі (на 79 %), Миколаївщині (на 67 %), а на Харківщині – на 54 %. Такі цифри є наслідком тривалих боїв, тимчасової окупації окремих територій, пошкодження туристичних об'єктів та значного скорочення кількості туристів.

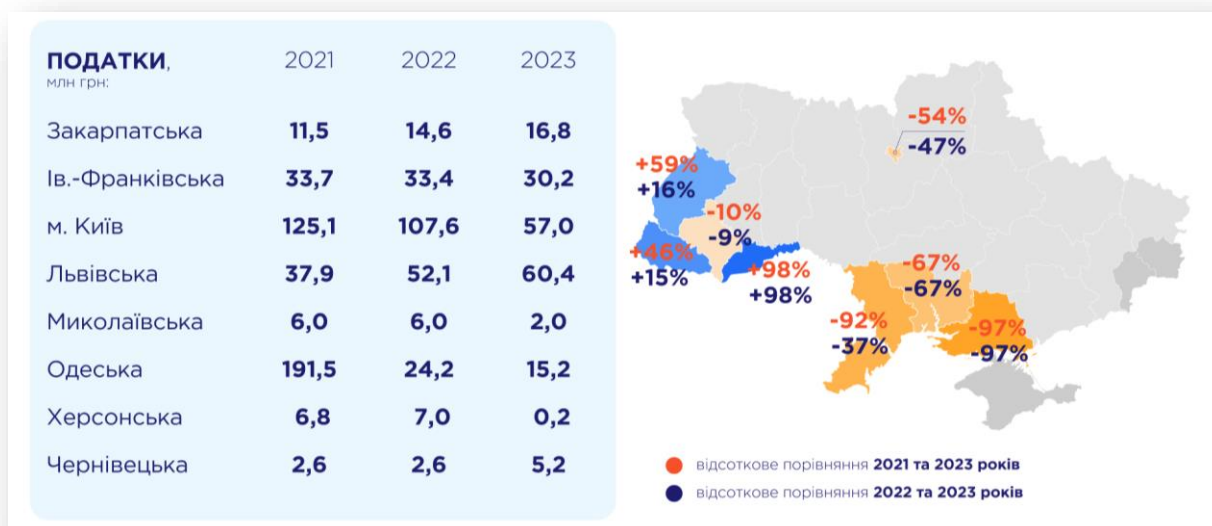

Рисунок 2.4. Аналіз динаміки податкових надходжень від засобів розміщення по областях за 1 квартал (2021-2023 рр.)

Примітка: взято з джерела [27]

Помітне падіння туристичних податків спостерігалось і на Одещині – регіоні, який традиційно є одним із провідних курортних центрів України. За перший квартал 2023 року готелі та інші заклади розміщення сплатили 15 мільйонів 239 тисяч гривень податків, що на 37 % менше, ніж за аналогічний період 2022 року. Порівняно з довоєнним 2021 роком, втрати податкових надходжень становлять близько 92 %. Головними причинами цього є заборони на роботу морських курортів, загрози безпеці та зменшення туристичного потоку. Зниження податкових доходів зафіксовано і в деяких західних областях. Наприклад, на Тернопільщині за перший квартал 2023 року до бюджету надійшло 3 мільйони 120 тисяч гривень туристичних податків, що на 23 %

менше, ніж у 2022 році. Однак порівняно з 2021 роком падіння було невеликим – лише близько 5 %.

На Івано-Франківщині спад податкових надходжень також був досить помірним. У 2023 році сума доходів склала 30 мільйонів 239 тисяч гривень, що на 9 % менше, ніж у 2022 році, і на 10 % менше, ніж у 2021 році. Незважаючи на ці зменшення, Карпатський край залишається одним із найпопулярніших місць для внутрішнього туризму в Україні. Скорочення туристичних податків спостерігалось і на півночі України. Так, на Чернігівщині за перший квартал 2023 року заклади розміщення сплатили 1 мільйон 731 тисячу гривень податків, що на 33 % менше, ніж у 2022 році. Порівняно з 2021 роком, обсяг надходжень зменшився більш ніж удвічі.

На Сумщині падіння податків становило 16 % порівняно з 2022 роком та близько 30 % порівняно з 2021 роком. Така ситуація пояснюється близькістю регіону до зони бойових дій та підвищеними ризиками для безпеки. Невелике зменшення податкових надходжень від туризму зафіксовано і на Полтавщині. Порівняно з 2022 роком спад становив 8 %, а порівняно з 2021 роком – лише 2 %, що свідчить про відносну стабільність туристичної галузі області.

На Черкащині за перший квартал 2023 року обсяг туристичних податків знизився на 13 % порівняно з 2022 роком. Водночас порівняно з 2021 роком спостерігалось невелике збільшення податкових надходжень на 5 %. На Київщині також зафіксовано падіння податкових надходжень від готелів та інших закладів розміщення. За перші три місяці 2023 року до бюджету надійшло 13 мільйонів 953 тисячі гривень, що на 15 % менше, ніж у 2022 році. Проте порівняно з довоєнним 2021 роком показники залишилися майже незмінними.

Дуже значне скорочення туристичних податків відбулося у місті Києві. У 2023 році до бюджету столиці надійшло 56 мільйонів 974 тисячі гривень туристичних податків, що на 47 % менше, ніж у 2022 році, і на 54 % менше, ніж у 2021 році. Така ситуація пояснюється зменшенням бізнес-туризму, скороченням кількості іноземних гостей та загальним погіршенням ситуації з безпекою [38].

Туристична галузь України у 2025 році помітно зросла – на цілих 12%, за даними Державного агентства з питань розвитку туризму. Серед найвідвідуваніших напрямків, куди охоче їхали туристи, були Львівщина, Івано-Франківщина та Київ. Одеська область продемонструвала найбільший стрибок популярності, збільшивши потік туристів аж на 31% [5].

За даними Державного агентства розвитку туризму (ДАРТ), до 2025 року український туристичний сектор майже повністю відновився до рівня, який був до війни, якщо дивитися на кількість зареєстрованих ночівель. І ця кількість продовжує зростати. Більшість мандрівників зосереджуються у західних регіонах країни, столиці та на головних курортах. Водночас, області, що розташовані поблизу лінії фронту, досі не приваблюють туристів.

Загалом у 2025 році було зафіксовано близько 10 мільйонів ночівель. Це на 12% більше, ніж у 2024 році (тоді було приблизно 9 мільйонів). Цей показник 2025 року навіть перевершує довоєнний 2021 рік, коли було близько 9,4 мільйона ночівель. У ДАРТ пояснюють, що це може бути пов'язано як зі справжнім збільшенням кількості ночівель, так і з тим, що частина надавачів туристичних послуг почала офіційно реєструвати свою діяльність. У 2025 році найбільше ночівель було зафіксовано у Львівській та Івано-Франківській областях. Далі йдуть Київ, Закарпатська та Одеська області. Одещина показала найбільший приріст, збільшивши кількість ночівель на 31% – до 571 тисячі.

Таблиця 2.1

Рейтинг областей за кількістю ночівель 2025 році

Місце	Область	Кількість туристичних ночівель	Динаміка порівняно з 2024 роком
1	Львівська область	2,37 млн	+8%
2	Івано-Франківська область	1,61 млн	+19%
3	м. Київ	1,46 млн	+6,6%
4	Закарпатська область	943 тис.	+24%
5	Одеська область	571 тис.	+31%
6	Київська область	497 тис.	+15%
7	Дніпропетровська область	432 тис.	–5%

Продовження таблиці 2.1

8	Хмельницька область	274 тис.	+16%
9	Полтавська область	226 тис.	+2%
10	Черкаська область	210 тис.	+2%
11	Вінницька область	186 тис.	н/д
12	Волинська область	177 тис.	н/д
13	Чернівецька область	170 тис.	н/д
14	Рівненська область	165 тис.	н/д
15	Житомирська область	123 тис.	н/д
16	Тернопільська область	113 тис.	н/д
17	Харківська область	110 тис.	н/д
18	Кіровоградська область	73 тис.	н/д
19	Миколаївська область	66 тис.	н/д
20	Сумська область	60 тис.	н/д
21	Чернігівська область	56 тис.	н/д
22	Запорізька область	48 тис.	н/д
23	Донецька область	4 тис.	н/д
24	Херсонська область	215	н/д

Примітка: таблиця складена автором на основі джерела [5]

Примітка: н/д – дані відсутні

Дані показують, що більшість туристів надають перевагу заходу України та столиці. Найбільше ночівель туристи мали у Львівській та Івано-Франківській областях. Це пояснюється тим, що там відносно безпечно, є добре розвинена інфраструктура для туризму та багато українців подорожують всередині країни. Натомість найменше відвідувачів спостерігається у регіонах біля лінії фронту, котрі найбільше постраждали через бойові дії.

У 2025 році найбільшу кількість гостьових ночей прийняли такі громади: Київ (понад 1,4 мільйона), Поляницька (Івано-Франківська область) – майже 1,1 мільйона, Львівська (Львівська область) – понад 980 тисяч, Трускавецька (Львівська область) – понад 612 тисяч, а також Східницька (Львівська область) – майже 366 тисяч. Але найбільше збільшення числа нічних перебувань відзначили Поляницька, Трускавецька, Східницька громади, Київ та Кароліно-Бугазька громада.

Таблиця 2.2

Десятка громад за найбільшим абсолютним приростом ночівель у 2025 році

Місце	Територіальна громада	Область	Приріст кількості ночівель	Загальна кількість ночівель
1	Поляницька громада	Івано-Франківська область	+230 813	1 097 703
2	Трускавецька громада	Львівська область	+199 499	612 656
3	Східницька громада	Львівська область	+124 341	365 884
4	м. Київ	м. Київ	+90 941	1 458 432
5	Кароліно-Бугазька громада	Одеська область	+66 273	79 724
6	Львівська громада	Львівська область	+49 088	982 732
7	Одеська громада	Одеська область	+42 943	364 552
8	Ясінянська громада	Закарпатська область	+34 297	61 846
9	Івано-Франківська громада	Івано-Франківська область	+30 058	122 008
10	Полянська громада	Закарпатська область	+28 908	148 407

Примітка: таблиця складена автором на основі джерела [5]

Аналіз даних з таблиці 2.2 показує, що у 2025 році найбільше зростання кількості туристичних ночівель спостерігалось переважно у західних областях України та в Києві. Особливо виділилися Поляницька, Трускавецька та Східницька громади. Такий успіх пояснюється високим рівнем розвитку тамтешньої інфраструктури для відпочинку, привабливістю оздоровчого та гірського туризму, а також відносно спокійною безпековою ситуацією в цих місцях. Суттєве збільшення ночівель у столиці вказує на поступове відновлення ділових поїздок та культурно-пізнавальних мандрівок. Разом з тим, хороші результати в Одеській області демонструють повільне повернення до життя туристичної сфери на півдні України. Загалом, ці цифри підтверджують, що внутрішній туризм активно розвивається, і вся туристична галузь України потроху відновлюється, незважаючи на поточні умови.

Реальна кількість туристів в Україні, ймовірно, набагато більша, ніж показує офіційна статистика, – пояснюють у прес-службі Державного агентства розвитку туризму (ДАРТ). Одна з головних причин – значна частина туристичного бізнесу діє нелегально. Приблизно половина власників помешкань для туристів працюють «в тіні» та не збирають туристичний податок. Інша причина – податок з туристів запроваджено не всюди. Лише близько 70% місцевих громад на контрольованій території України встановили плату за перебування [45].

За 2025 рік до місцевих скарбниць України зібрали 359 мільйонів гривень від туристичного податку, як зазначено у щорічному звіті ДАРТ. Найбільші суми цих платежів надійшли від Києва (68 млн грн), Львівщини (63 млн грн), Івано-Франківщини (46 млн грн), Закарпаття (31,8 млн грн), Київщини (19,5 млн грн) та Дніпропетровщини (17,6 млн грн). Разом ці області та місто забезпечили понад три чверті (більше 77%) від усієї зібраної суми. Переважна частина цих грошей надійшла завдяки готелям, орендованим квартирам, а також різним місцям для відпочинку та оздоровлення, таким як санаторії та курорти.

Рисунок 2.5. Надходження туристичного податку до місцевих бюджетів України в 2025 році

Примітка: узагальнено за джерелом [5]

З діаграми чітко видно: більша частина коштів від туристичного податку зосереджена у столиці та західних куточках України. Найвищі надходження цього збору у 2025 році зафіксували саме у Києві, на Львівщині та в Івано-Франківській області. Причина цьому – дуже активний туризм, якісна туристична інфраструктура та великий попит на внутрішній відпочинок.

Проведений аналіз показав, що українська сфера туризму, попри військовий стан та виклики безпеки, поступово пристосовується до нинішніх обставин і показує ознаки відродження. Найбільше подорожують на Заході України та в Києві, а також набирають популярності такі види туризму, як внутрішній, інклюзивний та військовий. Однак розвиток туристичної галузі гальмують пошкоджена інфраструктура, брак кадрів та нерівномірний розвиток різних регіонів.

2.2. Організаційно-управлінські аспекти розвитку культурно-пізнавального туризму в Україні

В сучасних умовах, коли туристична сфера активно розвивається, дуже важливими стають питання організації та координації культурно-пізнавального туризму. Успішний розвиток цього виду подорожей суттєво залежить від державної стратегії у сфері туризму, від ступеня співпраці між центральними органами влади та місцевими громадами, від розвиненості туристичної бази, якості туристичних послуг, маркетингової діяльності та раціонального використання туристичного потенціалу.

Організація культурно-пізнавального туризму в Україні регулюється спеціальними законами та правилами. Вони визначають загальну туристичну діяльність, збереження культурних пам'яток, а також роботу всіх учасників туристичного ринку. Ключовим законодавчим актом у галузі туризму є Закон України «Про туризм». Цей документ встановлює юридичні норми, організаційні принципи та соціально-економічні умови для здійснення державної стратегії в цій сфері [4]. Закон впорядковує роботу туристичних компаній, визначає права й

відповідальність усіх, хто задіяний в сфері туризмі, а також вказує шляхи розвитку як подорожей по країні, так і за її межі.

Державне агентство розвитку туризму України (ДАРТ) має ключове значення в керуванні туристичним сектором. Його завдання – втілювати державну політику в туризмі, просувати туристичний потенціал України, розбудовувати туристичну інфраструктуру та підтримувати туристичний бізнес. В. Кифяк вважає, що дієве управління туризмом має спиратися на всебічний, системний підхід і принцип сталого розвитку [13]. Сфера туризму не зможе розвиватися без узгодженої співпраці урядових структур, місцевих влад, туристичних фірм та громадських об'єднань.

Сучасний підхід до управління культурно-пізнавальним туризмом передбачає багатоступеневу співпрацю між державними, обласними та місцевими органами влади. На загальнодержавному рівні визначаються ключові шляхи розвитку туризму, створюються відповідні закони та правила, а також втілюються державні програми допомоги туристичній сфері. На рівні областей розробляються місцеві туристичні плани, складаються туристичні маршрути та активно просувається культурна спадщина цих регіонів.

Таблиця 2.3

Основні напрямки управління культурно-пізнавальним туризмом в Україні

Напрямок управління	Основний зміст
Законодавче регулювання	Формування нормативної бази
Інфраструктурний розвиток	Розвиток готелів, транспорту, маршрутів
Маркетинг	Просування туристичного продукту
Цифровізація	Онлайн-сервіси та віртуальні тури
Охорона спадщини	Збереження пам'яток
Міжнародна співпраця	Співпраця з UNESCO та іншими організаціями

Примітка: систематизовано автором за джерелами [13; 12]

Зібрані відомості показують, що для успішного розвитку культурно-пізнавального туризму в Україні потрібний всебічний підхід до керування цією

галуззю. Дуже важливими є: правове регулювання, інфраструктури, впровадження цифрових технологій та маркетинг. В Україні вже є вдалі приклади таких кроків. Наприклад, Державне агентство з розвитку туризму активно працює над створенням електронних сервісів для туристів та робить подорожі доступнішими для всіх, а у Львові, Києві та на Івано-Франківщині вже впроваджуються нові маршрути, відкриваються туристичні інформаційні центри та створюються онлайн-ресурси для мандрівників. На Закарпатті та Львівщині кластери, які гуртують підприємців у сфері туризму, чиновників на місцях та культурні заклади, щоб разом розвивати туристичні місця. Отже, грамотне поєднання цих різних способів керування допомагає збільшити атрактивність України для туристів та сприяє розвитку культурно-пізнавальних маршрутів.

Успішне процвітання культурно-пізнавального туризму залежить від того, наскільки повно використовується туристичний потенціал регіонів, а також від якості надання туристичних послуг [31]. Дослідники також наголошують, що для розвитку туризму необхідно розробляти цікаві та конкурентоспроможні туристичні продукти та створювати атрактивний образ країни для потенційних туристів.

Дуже важливою складовою для розвитку цього виду туризму є туристична інфраструктура. Вона включає в себе заклади проживання (готелі, хостели, мотелі), транспортна складова, заклади харчування, гідів-екскурсоводів, а також туристичні бюро, туристичні інформаційні центри, музеї, театри, пам'ятки та найбільш популярні місця в регіоні, які показують туристам. Те, наскільки добре розвинена ця інфраструктура, прямо впливає на якість послуг для туристів та загальну атрактивність регіонів. О. Любчук та Т. Герасименко вважають, що для успішного розвитку культурно-пізнавального туризму потрібен всебічний підхід до оновлення туристичної інфраструктури та поліпшення всієї системи обслуговування мандрівників [21]. Також важливо запроваджувати сучасні комп'ютерні технології, розширювати онлайн-сервіси для туристів, а також розробляти нові маршрути для подорожей.

Діяльність інформаційних центрів для туристів відіграє ключову роль у розвитку культурно-пізнавального туризму. Їхні головні завдання – надавати туристам потрібну інформацію, рекламувати найбільш атрактивні туристичні місця, розробляти маркетингові матеріали та створювати позитивний образ регіонів для туристів. Велику увагу потрібно приділити розвитку цифрових сервісів: онлайн-платформ, електронних мап, мобільних застосунків та віртуальних подорожей. Важливою частиною управління є просування туристичних послуг. Ефективна реклама та вдалі маркетингові стратегії – це запорука розвитку культурно-пізнавального туризму [6]. Сучасні туристичні компанії активно використовують соціальні мережі, інтернет-рекламу, сервіси онлайн-бронювання та спеціалізовані веб-ресурси, щоб популяризувати місця для відпочинку.

Сьогодні зростає значення створення туристичних кластерів. На думку О. Н. Романюк та О. М. Ціхановської, такі кластери допомагають туристичним регіонам стати атрактивнішими та конкурентоспроможнішими, зміцнюють співпрацю між учасниками туристичного ринку та приваблюють інвестиції [36]. Створення цих кластерів дозволяє зібрати разом туристичні підприємства, культурні установи, транспортні компанії та місцеву владу для спільної реалізації туристичних проєктів.

Збереження та захист культурних пам'яток – це ключова складова успішного управління культурним туризмом. Значній кількості історичних та культурних об'єктів України потрібне відновлення, ремонт та належне фінансування. За словами О. О. Носирєва, подорожі до історичних місць допомагають зберегти пам'ять про минуле та формують національне самоусвідомлення [25]. Саме тому якісне керівництво культурною спадщиною має величезне значення для розвитку туристичної сфери. У наш час особливо гостро стоїть питання безпеки туристів. Через військовий стан багато туристичних маршрутів змінили напрямок або були тимчасово закриті. Туристичні фірми змушені пристосовувати свою роботу до нових вимог безпеки та умов діяльності.

Водночас війна стимулювала появу нових видів туризму, зокрема військового та волонтерського. Крім того, в Україні поступово розвивається доступний для всіх туризм, мета якого – зробити туристичні послуги зручними для людей з обмеженими можливостями та тих, кому важко пересуватися.

Щоб сучасний культурно-пізнавальний туризм успішно розвивався, необхідно гармонійно поєднувати перевірені часом методи організації поїздок з новітніми технологіями та актуальними формами туристичних послуг [7]. Це, зокрема, включає використання цифрових інструментів, інтерактивних екскурсій, мультимедійних матеріалів та сучасних комунікаційних майданчиків. Ключовим аспектом для зростання культурно-пізнавального туризму є міжнародна взаємодія. Україна активно бере участь у міжнародних культурних та туристичних ініціативах, плідно працює з ЮНЕСКО та іншими світовими установами у сфері збереження культурних надбань та розбудови туристичної галузі [45].

Отже, управління культурно-пізнавальним туризмом в Україні охоплює цілу низку заходів. Вони спрямовані на покращення системи керівництва туристичною сферою, розбудову інфраструктури для туристів, активне поширення знань про нашу культурну спадщину та підвищення привабливості українського турпродукту. Щоб культурно-пізнавальний туризм успішно розвивався, необхідна злагоджена співпраця держави, місцевої влади, туристичного бізнесу та громадськості. Це важлива умова для процвітання туристичної галузі України сьогодні.

2.3. Аналіз проблем та факторів розвитку культурно-пізнавального туризму в Україні

На розвиток культурно-пізнавального туризму в Україні впливає безліч різноманітних аспектів: економічних, суспільних, політичних, пов'язаних з інфраструктурою (дороги, готелі) та безпекою. Проте, незважаючи на величезне історичне та культурне багатство нашої країни, сучасний стан цього виду

туризму стикається з багатьма труднощами. Ці проблеми не дозволяють туристичній галузі працювати повноцінно і знижують привабливість українських туристичних пропозицій на світовому ринку.

Один із дуже перспективних шляхів для розвитку культурних подорожей – це активно задіювати нематеріальну культурну спадщину. Сюди входять різноманітні народні звичаї, традиційні ремесла, фольклор, старовинні обряди та унікальна місцева кухня. Нематеріальні культурні надбання є ключовим чинником для створення справді оригінальних туристичних пропозицій та сприяють процвітанню місцевого туризму [44].

Україна має величезні можливості для розвитку культурно-пізнавального туризму. На її територіях знаходиться безліч історичних та культурних пам'яток: стародавні пам'ятки, музеї, величні замки, міцні фортеці, сакральні споруди (церкви, монастирі), архітектурні комплекси, а також об'єкти нематеріальної культурної спадщини (традиції, пісні, ремесла). Також велике значення мають унікальні культурні звичаї, народні ремесла, яскраві свята та фестивалі, а також важливі історичні події, які роблять різні куточки країни дуже привабливими для туристів. За словами дослідників Н. Паньків та В. Сагайдак, Україна має великі можливості для розвитку культурного та пізнавального туризму, але, на жаль, ці можливості поки що використовуються не повною мірою. Науковці підкреслюють, що для успішного зростання туристичної сфери вкрай необхідно покращувати інфраструктуру (дороги, готелі, сервіс), активно рекламувати наші туристичні ресурси та створювати якісні, конкурентоспроможні туристичні продукти [31].

Головна перешкода для розвитку культурно-пізнавального туризму в Україні – це слабка туристична інфраструктура. У багатьох регіонах країни невідповідний стан доріг, не зручне транспортне сполучення, нерозвинені маршрути для туристів, також бракує комфортних місць для ночівлі та належної інформаційної підтримки для туристів. Ця проблема особливо гостро стоїть у маленьких старих містах і селах, де, попри це, зосереджено багато давніх пам'яток культури та історії. Проблеми інфраструктурного забезпечення

особливо гостро проявляються на територіях, де зосереджено значну кількість об'єктів історико-культурної спадщини. Здавалося б, наявність цінних пам'яток архітектури, археології чи історії мала б автоматично сприяти формуванню стабільного туристичного потоку, однак на практиці ситуація часто складається інакше. Туристи стикаються з труднощами ще на етапі планування подорожі: бракує якісної навігації, інформаційного супроводу та зручних логістичних маршрутів, а стан дорожньої інфраструктури в окремих випадках суттєво ускладнює доступ до туристичних локацій.

Проблема не обмежується лише транспортною складовою. Недостатній розвиток сервісної інфраструктури, обмежена кількість туристично-інформаційних центрів і слабка інтеграція об'єктів спадщини в регіональні туристичні продукти фактично знижують їхню конкурентоспроможність на туристичному ринку. У результаті чимало пам'яток, попри свою історичну, культурну й навіть символічну цінність, залишаються маловідомими для широкого кола відвідувачів. Можна сказати, що тут виникає певний дисбаланс між ресурсним потенціалом території та можливостями його практичної реалізації. Регіони володіють значним культурним капіталом, проте через недосконалість інфраструктурного середовища цей ресурс не трансформується в повноцінний чинник розвитку туризму. Через це втрачаються не лише можливості залучення додаткових туристичних потоків, а й перспективи активізації місцевої економіки, створення нових робочих місць та підвищення інвестиційної привабливості територій.

Як зазначають фахівці така нерозвинена база сильно обмежує атрактивність регіонів для туристів та псує враження від відпочинку. Необхідно осучаснити транспортну мережу, розширити пропозицію житла та покращити якість туристичних послуг [21]. Ще одна велика перешкода – недостатнє фінансування сфери культури та збереження історичних цінностей. Чимало архітектурних пам'яток та історичних місць перебувають у дуже поганому стані й потребують нагального ремонту, відновлення або хоча б тимчасового

збереження. Через брак коштів ці об'єкти культурної спадщини поступово руйнуються, що, звісно, негативно впливає на розвиток пізнавального туризму.

За словами О. О. Носирєва, охорона та збереження культурних та історичних пам'яток є основою для розвитку культурно-пізнавального туризму, а також для формування національної свідомості [25]. Недостатній захист культурних цінностей призводить до безповоротної втрати унікальних історичних об'єктів.

Однією з найбільш проблемних ланок у сфері збереження культурної спадщини залишається фінансове забезпечення реставраційних і пам'яткоохоронних заходів. Попри значну історичну та культурну цінність багатьох об'єктів, їхній технічний стан нерідко викликає занепокоєння. Частина пам'яток тривалий час експлуатується без належних ремонтно-відновлювальних робіт, що поступово призводить до руйнування конструктивних елементів, деформації окремих архітектурних деталей та втрати автентичних характеристик, які, власне, і становлять їхню історико-культурну цінність. Під час аналізу стану об'єктів культурної спадщини простежується досить очевидна закономірність: дефіцит фінансових ресурсів безпосередньо впливає на масштаби та якість реставраційних робіт. У більшості випадків наявних коштів вистачає лише для виконання першочергових заходів або ліквідації найбільш критичних пошкоджень. Решта проблем залишається невирішеною роками. Через це накопичується так званий «відкладений реставраційний борг», коли кожне наступне втручання потребує значно більших матеріальних і технічних ресурсів, ніж це було б необхідно на ранніх етапах пошкодження.

Наслідки такої ситуації виходять далеко за межі суто пам'яткоохоронної діяльності. Коли історичний об'єкт перебуває в занедбаному або аварійному стані, він поступово втрачає свою привабливість для відвідувачів та туристичних операторів. І це цілком закономірно. Туристична дестинація, яка не може забезпечити належний рівень збереження власної культурної спадщини, поступово втрачає конкурентні переваги на ринку туристичних послуг. У підсумку скорочується туристичний потік, зменшується зацікавленість

потенційних відвідувачів, а можливості використання історико-культурних ресурсів як чинника регіонального розвитку реалізуються лише частково.

Важливою перешкодою для розвитку культурно-пізнавального туризму є слабе просування туристичних можливостей України на світовому рівні. Українські туристичні напрямки часто маловідомі за кордоном, що негативно позначається на кількості іноземних туристів, які приїжджають в Україну. Крім того, у багатьох областях реклама та маркетинг часто працюють недостатньо ефективно. Успішні рекламні та маркетингові стратегії є вирішальним фактором для розвитку культурно-пізнавального туризму [6]. Сучасні туристичні компанії повинні активно використовувати цифрові інструменти, соціальні мережі, онлайн-сервіси та новітні засоби комунікації для ефективного просування туристичних послуг.

Одним із ключових аспектів успішного процвітання культурно-пізнавального туризму є наявність досвідчених фахівців у цій сфері. На жаль, доступність наших туристичних локацій для людей з інвалідністю досі залишається «на папері». Проблема в тому, що більшість музеїв чи тих самих замків – це суцільні бар'єри: вузькі двері, відсутність пандусів, круті сходи. Те саме стосується й готелів. Коли екскурсійний маршрут фізично неможливо подолати на кріслі колісному, про який інклюзивний туризм в Україні ми взагалі можемо говорити? Це просто відрізає величезну частину суспільства від культурного життя, перетворюючи подорожі на квест із перешкодами замість відпочинку.

Зараз в Україні відчутно бракує кваліфікованих працівників для туристичної галузі – це стосується гідів, персоналу готелів та ресторанів, а також керівників туристичних проектів. Ця проблема стала надзвичайно гострою через війну, адже чимало спеціалістів були змушені переїхати або змінити свою професію. Як зазначає В. Кифяк, рівень туристичного сервісу напряму залежить від майстерності та професіоналізму працівників [13]. Саме тому вкрай важливим є навчання висококваліфікованих кадрів та вдосконалення системи професійної освіти у сфері туризму.

Іншим суттєвим елементом для поступу культурно-пізнавального туризму є впровадження цифрових технологій у туристичній сфері. Новітні інформаційні засоби дають змогу створювати електронні маршрути для мандрівників, віртуальні екскурсії, цифрові карти та онлайн-сервіси для бронювання різноманітних туристичних послуг. Використання таких технологій робить доступнішими туристичні пам'ятки та сприяє активному просуванню нашої культурної спадщини.

Крім того, у деяких українських областях розвиток туризму стримує те, що там мало використовують цифрові технології. Багато туристичних об'єктів не мають сучасних сайтів, електронних послуг чи інформації кількома мовами. Зараз однією з найбільших перешкод для розвитку культурного туризму є війна. Військовий стан спричинив значні руйнування туристичних споруд, старовинних будівель та культурних цінностей. Деякі туристичні шляхи довелося закрити через небезпеку, а кількість туристів сильно зменшилася. Особливо складна ситуація склалася на сході та півдні України, де чимало туристичних об'єктів зруйновані або знаходяться на тимчасово окупованих землях. Проте, навіть у таких складних воєнних умовах внутрішній туризм продовжує працювати і поступово адаптується до нових умов. На думку А. Сорокіної, туристична сфера може стати одним із найважливіших чинників для економічного відновлення українських регіонів у час після війни [37]. Розвиток цієї галузі сприятиме створенню нових робочих місць, відбудові інфраструктури та привабленню інвестицій.

Для розвитку культурно-пізнавального туризму також дуже важлива співпраця з іншими країнами. Коли Україна бере активну участь у міжнародних туристичних та культурних проєктах, це допомагає розказати світові про нашу культурну спадщину, зміцнити зв'язки між народами та привабити більше іноземних туристів. Отже, розвиток культурного туризму в Україні залежить від багатьох чинників – як внутрішніх, так і зовнішніх. Попри те, що ми маємо величезний туристичний потенціал, сьогодні ця сфера стикається з багатьма труднощами. Проте, навіть у складний військовий час, культурний туризм

залишається важливим напрямком для розвитку української туристичної галузі та має великі перспективи для успішного зростання після перемоги.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

3.1. Стратегічні напрями розвитку культурно-пізнавального туризму

Зараз подорожі з метою пізнання культури є одним з найперспективніших видів для розвитку туристичного сектору нашої країни. Величезне історичне і культурне багатство України, численні визначні місця, як-от давні пам'ятки, архітектурні шедеври, музеї, святі місця, а також унікальні традиції та звичаї, є основою для швидкого росту такого виду туризму. Однак, поточна ситуація у сфері туризмі показує, що потрібно вносити зміни в державні правила та підтримку для цієї сфери, розвивати інфраструктуру для туристів та запроваджувати дієві методи для керування туристичною роботою. Саме зараз дуже важливо розробити ключові плани для розвитку культурного туризму, які допоможуть зробити сферу туризму більш атрактивною та конкурентоспроможною, зберегти історичні та культурні цінності, а також створити позитивний образ України для туристів.

Один з основних кроків для розвитку культурно-пізнавального туризму – це регулювання державної політики у цій галузі. Щоб державне управління туризмом було успішним, воно має включати створення повноцінних програм для розвитку туристичного напрямку, підтримку підприємців, які працюють у туризмі, оновлення законів і правил, а також заохочення інвестицій.

За словами В. Кифяка, розбудова туристичної сфери вимагає цілісного державного підходу. Цей підхід має базуватися на засадах збалансованого розвитку, оптимального використання туристичних можливостей та гарантування конкурентоздатності туристичних пропозицій [13]. Підтримка держави є ключовою передумовою для зростання туризму як всередині країни, так і на міжнародному рівні. Одним із пріоритетів для розвитку культурно-пізнавального туризму є осучаснення туристичної бази. Покращення транспортної системи, оновлення дорожньої мережі, створення комфортних

місць для проживання, сучасних інформаційних центрів для мандрівників та якісних закладів туристичного сервісу допоможе значно підвищити привабливість регіонів для гостей. Вирішальними факторами для розвитку культурно-пізнавального туризму є першокласний рівень обслуговування туристів та легкий доступ до туристичних об'єктів [21]. Великий акцент робиться на необхідності оновлення туристичних локацій, запровадження передових інформаційних технологій та формування привабливих туристичних пропозицій. Особливо важливим стає прогрес цифрових інструментів у туристичному секторі. Сучасний туристичний ринок активно задіює онлайн-сервіси для бронювання, інтерактивні туристичні мапи, мобільні застосунки, віртуальні подорожі та багатомедійні технології. Використання цифрових рішень дозволяє зробити туристичні послуги більш доступними та ефективно популяризувати місця для відпочинку.

У наш час надзвичайно важливим стає зростання творчих галузей у сфері туризму. На думку Н. Чорної, об'єднання культурного та пізнавального відпочинку з фестивалями, різноманітними мистецькими заходами, місцевими ремеслами та актуальними культурними тенденціями допомагає створити неповторні туристичні пропозиції і значно підвищує привабливість місцевості для відвідувачів [42]. Застосування елементів креативної економіки дає змогу зробити туристичні шляхи більш захопливими та краще враховувати сучасні запити й уподобання мандрівників.

Сучасний культурний туризм неможливий без активного застосування новітніх технологій та сучасних онлайн-майданчиків [7]. Перехід туристичної сфери на цифрові технології робить туристичні пропозиції привабливішими на ринку та допомагає залучити ширше коло мандрівників. Ключовим стратегічним напрямком для розвитку культурно-пізнавальних подорожей є збереження та просування культурної спадщини України. Значна частина історичних та архітектурних пам'яток потребує ремонту, оновлення та достатнього фінансування. Ефективний захист культурних об'єктів є обов'язковою умовою

для успішного розвитку туристичної галузі та формування позитивного іміджу держави серед туристів.

Культурно-історична спадщина є важливим чинником для процвітання туризму та формування національної самобутності [25]. Саме тому великого значення набуває втілення в життя державних та місцевих програм із захисту культурних цінностей. Одним із багатообіцяючих шляхів розвитку культурного туризму є створення нових маршрутів та унікальних пропозицій для туристів. Сьогодні зростає популярність етнографічних, кулінарних, фестивальних, релігійних та подієвих подорожей. Об'єднання культурних маршрутів із гастрономічними, екологічними та відпочинковими турами сприяє розширенню вибору туристичних послуг та робить регіони більш цікавими для туристів.

Одним з головних кроків для розвитку культурно-пізнавального туризму в Україні є створення туристичних кластерів. Такі спілки сприяють тісній взаємодії між місцевою владою, туристичними фірмами, культурними установами та громадськими активістами. Створення цих об'єднань дозволяє підвищити привабливість регіонів, залучити більше туристів та забезпечити комплексний розвиток усієї інфраструктури для подорожей [36]. Це особливо важливо для тих місцевостей, які мають багату історію та численні культурні пам'ятки, але ще потребують ефективного представлення своїх туристичних можливостей.

Ключовим шляхом для зростання сфери подорожей є створення цілісного туристичного продукту. Він має об'єднувати культурні заходи, можливості для відпочинку та пізнання нового [31]. Такий підхід стимулюватиме розвиток подорожей всередині країни та привабить більше туристів. В умовах війни та подальшого відновлення особливого значення набуває саме внутрішній туризм. У сучасній ситуації саме поїздки Україною є однією з головних опор для вітчизняної туристичної сфери. Активніші подорожі країною сприяють економічному підйому в регіонах, підтримці малого та середнього підприємництва й збереженню робочих місць у галузі гостинності. Ще один перспективний напрямок для розвитку туризму – це розбудова інклюзивних пропозицій. Забезпечення доступності туристичних послуг для людей з

особливими потребами, тих, кому важко пересуватися, а також військових, які проходять реабілітацію, є невід'ємною складовою сучасної політики у сфері подорожей.

Щоб культурно-пізнавальний туризм успішно розвивався, дуже важливо співпрацювати з іншими країнами та просувати туристичні можливості з туристичним потенціалом України за межами її кордонів. Коли Україна братиме участь у міжнародних виставках, культурних зустрічах та проєктах, це допоможе створити гарний образ країни для туристів і привабити більше гостей з-за кордону. На думку Л. Божко, успіх туристичної сфери значною мірою залежить від того, наскільки добре держава створить свій привабливий туристичний бренд та як активно вона буде займатися рекламою та поширенням інформації [2]. Саме тому стає вкрай важливим показувати культурне надбання України всьому світу.

Ще один дуже важливий крок – це створення туристичних кластерів та запуск місцевих туристичних проєктів. Коли місцева влада, туристичні фірми, культурні установи та громадські активісти об'єднують зусилля, це допоможе ефективніше розкрити туристичні багатства наших регіонів та разом втілювати нові туристичні задуми.

Отже, успіх культурно-пізнавального туризму в Україні залежить від кількох ключових речей: вдосконалення державної підтримки туристичної галузі, розбудови сучасної інфраструктури для мандрівників, активного впровадження цифрових технологій у туристичні послуги, дбайливого збереження нашої культурної спадщини та створення цікавих, привабливих туристичних пропозицій, що зможуть конкурувати на світовому рівні. Комплексне втілення цих стратегічних задумів зробить Україну значно привабливішою для туристів, дасть поштовх для розвитку всіх її регіонів та дозволить нашій державі зайняти міцніші позиції на міжнародній туристичній арені.

3.2. Практичні рекомендації щодо удосконалення розвитку культурно-пізнавального туризму в Україні

Сьогоднішній розвиток пізнавального туризму в Україні вимагає всебічного підходу для подолання існуючих проблем та реалізації результативної державної й регіональної туристичної політики. Хоча наша держава має величезний культурно-історичний спадок, туристична сфера функціонує за умов економічної хисткості, бойових дій, браку фінансування та інфраструктурних труднощів. Тому критично важливим стає створення практичних порад, спрямованих на удосконалення пізнавального туризму та формування конкурентоспроможного туристичного продукту України.

Одним із головних шляхів покращення культурно-пізнавального туризму є розбудова туристичної інфраструктури. У багатьох регіонах України спостерігається низький рівень транспортної доступності до туристичних локацій, незадовільний стан автомобільних шляхів, дефіцит сучасних туристично-інформаційних пунктів, місць для відпочинку та навігаційного забезпечення. Ця проблема особливо гостро стоїть для невеликих історичних міст та сільських територій, які мають значний потенціал для туризму, але ще недостатньо пристосовані для комфортного прийому гостей.

З огляду на це, було б дуже добре повністю оновити та покращити все, що стосується зручностей для туристів, а саме:

- удосконалення стану дорожнього покриття, що веде до цікавих для туристів місць;
- поліпшити та розширити можливості поїздки потягом;
- обладнати зручні майданчики для зупинок та зони, де можна перепочити;
- розмістити нові, зрозумілі інформаційні покажчики та таблички;
- відкрити центри, де туристи зможуть отримати всю потрібну інформацію та допомогу;

- зробити більш зручним та продуманим пересування між різними туристичними об'єктами та місцями призначення.

Для того, щоб культурний туризм розвивався, надзвичайно важливо дбати про збереження та відродження нашої історії та культури. Багато давніх споруд – це й архітектурні шедеври, і музеї, і старовинні фортеці, і святі місця – зараз у незадовільному стані й потребують нагального ремонту чи відбудови. Ця проблема стала ще гострішою через війну, адже безліч цих цінних пам'яток культури були пошкоджені або навіть зруйновані.

Щоб поліпшити стан справ, варто зробити ось що:

- Вливати більше державних грошей у програми, що дбають про наші культурні скарби.
- Залучати фінансову підтримку з-за кордону – як гранти, так і вкладення.
- Тісніше працювати зі світовими організаціями, які опікуються збереженням пам'яток.
- Створювати місцеві плани для відновлення старовинних культурно-історичних об'єктів.
- Переводити всі культурні пам'ятки в цифровий формат, тобто оцифрувати їх.
- Активно розповідати про наші історичні та культурні місця, використовуючи для цього сучасні медіа та інтернет-ресурси.

Один із найперспективніших шляхів для розвитку культурних подорожей – це розробка нових маршрутів та цікавих пропозицій для туристів. Сьогоднішні туристи дедалі більше прагнуть не лише звичайних оглядових поїздок, а й таких, що мають певну тему, дозволяють брати участь та включають різні аспекти подорожі. Тому дуже доречно об'єднувати пізнавальні подорожі з вивченням культури з іншими варіантами відпочинку та розваг.

Перспективними напрямками можуть стати:

- гастрономічний туризм;
- етнографічний туризм;

- фестивальний туризм;
- релігійний туризм;
- екологічний туризм;
- подієвий туризм;
- воєнний туризм;
- волонтерський туризм.

Об'єднання різних видів відпочинку дозволяє створити цілісну туристичну пропозицію, що зробить регіони більш цікавими та бажаними для туристів [31]. Надзвичайно важливим стає розвиток внутрішнього туризму. Під час війни саме внутрішній туризм виявився основною опорою для всієї туристичної індустрії України. Багато українців почали подорожувати всередині держави. Це допомогло розвитку місць для відпочинку у тих областях, де відносно безпечно.

Для заохочення людей більше подорожувати власною країною, варто зосередитися на таких заходах:

- Створювати державні програми, що заохочуватимуть подорожі Україною;
- Проводити кампанії, щоб розповідати людям про цікаві місця та туристичні принади кожного регіону;
- Популяризувати місцеві туристичні шляхи та екскурсії;
- Надавати підтримку малому бізнесу, задіяному у сфері туризму;
- Розвивати напрямки відпочинку для сімей та молодих людей;
- Організовувати різноманітні культурні заходи, свята та події на місцях.

Щоб краще розвивати напрям туризму, що пов'язаний з культурою та пізнанням, вкрай важливо цифровізувати цю галузь. У наш час туристична індустрія активно користується сучасними інформаційними розробками, онлайн-сервісами та цифровим спілкуванням. Сучасні туристи переважно шукають відомості для своїх поїздок в мережі: на інтернет-сайтах, у соціальних медіа, за допомогою мобільних додатків та онлайн-платформ.

З огляду на це, потрібно:

- Створити онлайн-платформи та веб-сайти для туристів.
- Розробити зручні мобільні додатки для туристів.
- Запровадити інтерактивні карти та звукові гід.
- Зробити віртуальні екскурсії по музеях та історичних об'єктах.
- Активно просувати туристичні маршрути у соціальних мережах.
- Забезпечити онлайн-бронювання туристичних послуг [8].

Також дуже важливим є формування атрактивного туристичного образу України на міжнародній арені. Оскільки через війну Україну часто асоціюють виключно з бойовими діями, необхідно активніше розповідати про її багатий культурний, історичний та туристичний потенціал.

Щоб Україна стала привабливою для туристів, важливо зробити наступне:

- активно представляти нашу країну на світових туристичних виставках;
- організовувати та проводити міжнародні культурні події та фестивалі;
- запускати цікаві рекламні кампанії, що показуватимуть усі можливості для відпочинку в Україні;
- налагоджувати співпрацю з великими міжнародними платформами для туристів;
- розвивати так звану «культурну дипломатію» – демонструвати нашу культуру світові;
- активно знайомити світ з багатою українською культурною спадщиною [7].

Крім того, дуже важливим є зосередження на розвитку безбар'єрного туризму. Через війну значно побільшало людей, яким потрібні комфортні та доступні умови для подорожей та відпочинку. Це, насамперед, військові, які повертаються з реабілітації, люди з інвалідністю та інші маломобільні громадяни.

Щоб зробити туризм доступним для всіх, потрібно:

- переробляти туристичні маршрути, щоб вони були зручними для людей з обмеженими можливостями;
- створювати простір без будь-яких перешкод;
- робити транспорт та місця для проживання (наприклад, готелі) легкодоступними;
- розробляти особливі туристичні програми;
- створювати джерела інформації про те, наскільки зручні та доступні туристичні об'єкти.

Також дуже важливо покращувати професійне навчання працівників туристичної сфери. Адже якість туристичних послуг напряму залежить від того, наскільки добре підготовлені гіді, керівники туристичних компаній, персонал готелів і ресторанів, а також інших туристичних організацій.

Для успішного розвитку туризму необхідно:

- робити кращою освіту для працівників туристичної галузі;
- організовувати навчальні сесії та майстер-класи;
- підвищувати рівень знань екскурсоводів;
- заохочувати працівників до вивчення іноземних мов;
- розвивати співпрацю та обмін досвідом з іншими країнами;
- запроваджувати новітні правила та вимоги до туристичних послуг.

Важливим шляхом для розвитку культурних та освітніх подорожей є підтримка місцевих туристичних проєктів та створення туристичних кластерів. Якщо туристичні компанії, культурні заклади, музеї, місцеві органи влади та громадські спільноти працюватимуть разом, це дозволить значно краще використовувати туристичні можливості регіонів і успішно втілювати спільні туристичні ідеї [13].

Сьогодні поступово виникає новий вид туризму – військовий. Хоча це явище викликає багато обговорень, військовий туризм може мати важливе значення: інформувати, вшановувати пам'ять і виконувати соціальні завдання. Планувати маршрути, присвячені пам'яті про війну, потрібно дуже обережно, з дотриманням правил етики, безпеки та з повагою до історичних подій.

Дуже корисно буде зробити ось що:

- створити шляхи пам'яті (меморіальні маршрути);
- відкрити музеї, присвячені війні;
- організувати подорожі-спогади;
- відкрити центри, де можна отримати інформацію;
- навчити спеціальних провідників (гідів);
- слідкувати, щоб усі туристичні шляхи були безпечними.

Дуже важливим кроком для розвитку туризму, що показує культуру та дає нові знання, є співпраця з іншими країнами. Коли Україна братиме участь у світових проектах, пов'язаних з культурою та подорожами, це допоможе отримати інвестиції, покращити зв'язки між різними культурами та зробити українську культурну спадщину відомою у всьому світі [45].

Отже, щоб туризм, який показує нашу культуру та дає нові знання, успішно розвивався в Україні, потрібно виконати багато справ одночасно. Ці заходи мають бути спрямовані на те, щоб оновити все, що пов'язано з туризмом, розвивати подорожі всередині країни, зробити туристичні послуги доступними онлайн, берегти нашу культурну спадщину та створювати привабливий образ України для гостей з інших країн.

ВИСНОВКИ

У цій кваліфікаційній роботі було вивчено як теоретичні засади, так і практичні моменти розвитку культурно-пізнавального туризму в Україні. З'ясувалося, що такий вид подорожей є одним з найцікавіших та найбагатообіцяючих, адже він вдало поєднує культурний обмін, освіту, соціальну взаємодію та економічну користь. Було пояснено, що таке культурно-пізнавальний туризм і чому він важливий, розглянуто різні погляди на це поняття від українських та іноземних вчених, а також описано його головні різновиди та ресурси. Окрему увагу було приділено тому, як цей вид туризму виник, розвивався та які сучасні віяння спостерігаються в Україні та світі.

Під час дослідження було проаналізовано поточний стан туристичної сфери України та виявлено головні перешкоди на шляху розвитку культурно-пізнавальних мандрівок. Стало очевидним, що Україна має величезний історико-культурний скарб, який може стати потужним двигуном для розвитку економіки та окремих регіонів. Проте, розвиток цього виду туризму гальмується через низку причин: недостатній рівень туристичної інфраструктури, слабка реклама цікавих місць, мізерне фінансування для збереження культурної спадщини, а також негативний вплив війни та загальної економічної нестабільності. Проведений аналіз допоміг виявити ключові чинники, що впливають на туризм, та намітити основні шляхи для його покращення.

На базі проведеної роботи було обґрунтовано перспективи для культурно-пізнавального туризму в Україні та запропонували конкретні рекомендації щодо його розвитку. Серед наших пропозицій: посилити підтримку туризму з боку держави, значно покращити туристичну інфраструктуру, активніше проводити рекламні та інформаційні кампанії, ширше впроваджувати цифрові технології в туризмі, а також забезпечити гідне збереження та популяризацію безцінної історико-культурної спадщини України. Впровадження цих кроків допоможе Україні стати значно привабливішою для туристів, сприятиме розвитку

внутрішніх та міжнародних подорожей, покращить імідж країни та пожвавить соціально-економічне життя в різних регіонах.

Отже, головна мета цієї кваліфікаційної роботи успішно досягнута, а всі поставлені перед нами завдання повністю виконані. Здобуті результати важливі як для наукової теорії, так і для практичного застосування. Ними можуть скористатися державні органи, туристичні компанії та заклади культури для подальшого покращення та розвитку культурно-пізнавального туризму в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамов В. В., Тонкошкур М. В., Історія туризму. Підручник. Харків: Харківська національна академія міського господарства, 2010. 294 с. URL: https://tourlib.net/books_history/abramov.htm (дата звернення 11.04.2026)
2. Божко Л. Д. Культурний туризм як важливий чинник соціально-культурного розвитку регіонів України. *Культура України*. 2011. Вип. 32. С. 169-179. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/bozhko.htm (дата звернення 11.04.2026)
3. Бойко З. В., Горожанкіна Н. А., Грушка В. В. Тенденції розвитку туризму в Україні в умовах воєнного часу. *Економіка та суспільство*. Вип. 59. 2024.
URL: https://www.researchgate.net/publication/378097438_TENDENCII_ROZVITKU_TURIZMU_V_UKRAINI_V_UMOVAN_VOENNOGO_CASU (дата звернення 11.04.2026)
4. Величко В. В. Організація рекреаційних послуг. Навчальний посібник. Харків: Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова, 2013. 202 с. URL: https://tourlib.net/books_ukr/velychko.htm (дата звернення 11.04.2026)
5. Від гір до моря. Туристичний ринок України у 2025 році зріс на 12%. URL: <https://forbes.ua/news/vid-gir-do-morya-turistichniy-rinok-ukraini-u-2025-rotsi-zris-na-12-01042026-37638> (дата звернення 11.04.2026)
6. Гордієнко А. В. Вплив рекламних та маркетингових стратегій на розвиток культурно-пізнавального туризму. *Домінанти соціально-економічного розвитку України у нових реаліях*. Київських національний університет технологій та дизайну. 2024. С. 133-134. URL: https://test.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/27353/1/DOMIN_2024_P133-134.pdf (дата звернення 11.04.2026)
7. Дичковський С. І. Культурний туризм індустріальної епохи: глобальні та локальні перспективи. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. № 2. 2020. С. 17-26.

8. Дідух Я. Розвиток інклюзивного туризму в умовах післявоєнної трансформації України. *Економіка та суспільство*. Вип. 73. 2025. URL: https://www.researchgate.net/publication/391729195_ROZVITOK_INKLUZIVNOGO_TURIZMU_V_UMOVAN_PISLAVOENNOI_TRANSFORMACII_UKR_AINI (дата звернення 12.04.2026)
9. Дроздова Г. М. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності підприємства: навч. посібн. / Г. М. Дроздова. К.: Вид-во ЦНЛ, 2004. 236 с.
10. Духневич О. В. Економічна роль туризму: багаторівневий вплив на створення робочих місць та генерування доходів. *Матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. «Маркетингові та організаційні механізми повоєнного розвитку галузі гостинності та туризму України»* (м. Харків, 26-27 листопада 2024 р.) Харків: НТУ «Харківський політехнічний інститут», 2024. Ч.1. 680 с. С.140-142. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/duhnevych.htm (дата звернення 12.04.2026)
11. Енциклопедичний словник-довідник з туризму. URL: <http://www.leksika.com.ua/12940407/turizm/turizmkulturniy> (дата звернення 12.04.2026)
12. Закон України «Про туризм». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80/ed20230401/paranz_1#n3 (дата звернення 12.04.2026)
13. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. Навчальний посібник. Чернівці: Книги-XXI, 2003. 300 с. URL: https://tourlib.net/books_ukr/kyfjak.htm (дата звернення 12.04.2026)
14. Ключник Р. М. Культурно-історичний туризм: потенціал та його реалізація. 2020. С. 104-106. URL: <https://ir.duan.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4e908210-a261-487a-8939-64c93a13b9b3/content> (дата звернення 12.04.2026)
15. Кляп М. П. Сучасні різновиди туризму: навч. посібн. / М.П. Кляп, Ф. Ф. Шандор. К.: Вид-во «Знання», 2011. 334 с.
16. Коваль О. Д. Концептуальні засади розвитку туристичної індустрії в умовах трансформації соціально-економічної системи України. *Економіка*.

Актуальні проблеми економіки. № 6 (276). 2024. С. 45-52. URL: https://eco-science.net/wp-content/uploads/2024/06/6.24._topic_Oleksandr-D.-Koval-45-52.pdf (дата звернення 12.04.2026)

17. Кочеткова А. А. Культурний туризм в Україні: визначення, особливості, проблеми та перспективи. *Збірник матеріалів за результатами IV науково-практичної конференції студентів та молодих вчених «Сталий розвиток України: проблеми і перспективи»*. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2016. 230 с. С.130-133. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/kochetkova2.htm (дата звернення 12.04.2026)

18. Кузьмук О. Культурний туризм як інструмент формування національної ідентичності. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/kuzmuk.htm (дата звернення 16.04.2026)

19. Культурний туризм. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC (дата звернення 16.04.2026)

20. Любіцева О. О. Основи туризмознавства. Електронний навчальний посібник. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2025. 151 с. URL: https://geo.knu.ua/wp-content/uploads/2025/10/osnovy-turyzmознавства_navch_pos_lyubiczeva_3.pdf (дата звернення 16.04.2026)

21. Любчук О. К., Герасименко Т. В. Перспективи розвитку культурно-пізнавального туризму в Україні. *Економічний вісник Дніпропетровської політехніки.* 2024. № 4. С. 141-152. URL: https://ev.nmu.org.ua/docs/2024/4/EV20244_141-152.pdf (дата звернення 16.04.2026)

22. Мазур В. С., Галько О. В. Оцінювання динаміки розвитку міжнародного туризму в Україні. *Економіка та інноваційний розвиток національного господарства. Інноваційна економіка.* № 1 (97). 2024. С. 67-75.

23. Мальська М. П., Паньків Н. М., Ховалко А. Б. Історія розвитку туризму. Навчальний посібник. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2016. 117 с. URL: https://tourlib.net/books_history/malska-irt.htm (дата звернення 16.04.2026)
24. Никитчук В. В. Культурно-пізнавальний туризм в Україні: передумови та можливості розвитку. *Вісник студентського наукового товариства «ВАТРА» Вінницького торговельно-економічного інституту ДТЕУ*. Вип. 176. 2023. С. 59-65. URL: http://www.vtei.com.ua/doc/2023/vatra2004/zb21_176.pdf#page=59 (дата звернення 16.04.2026)
25. Носирев О. О. Культурно-історичний туризм як чинник формування національної ідентичності та сталого туризму. *Історія та філософія освіти в незалежній Україні: освітні й освітньо-філософські аспекти формування історичної пам'яті*. 2025. С. 242-245. URL: https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2025/08/Tezy_2025.pdf#page=243 (дата звернення 16.04.2026)
26. Носирев О. О., Бєсєдіна А. А., Лимаренко А. О. Історико-культурний туризм: перспективи розвитку туристичного потенціалу міст та регіонів. *Маркетингові та організаційні механізми повоєнного розвитку галузі гостинності та туризму України*. 2025. С. 532-539. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/ccb91bcb-b961-4a40-a50a-c9e9c111e1e6/content> (дата звернення 16.04.2026)
27. Огляд туристичної галузі в Україні: виклики, нові напрямки та перспективи. URL: <https://hub.kyivstar.ua/articles/oglyad-turistichnoyi-galuzi-v-ukrayini-vikliki-novi-napryamki-ta-perspektivi> (дата звернення 16.04.2026)
28. Омельченко Т. В. Розвиток культурно-пізнавального туризму в умовах повоєнного відновлення України: регіональний аспект : кваліфікаційна робота... магістра : 242 Туризм / Тетяна Владиславівна Омельченко; наук. кер. Н. М. Карпенко. Полтава : ПУЕТ, 2024. 135 с. URL: http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/16130/1/_%d0%9e%d0%bc%d0%b5%d0%bb%d1%8c%d1%87%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%be%20%d0%a2%d0%b5%d1%82%d1%8f%d0%bd%d0%b0.pdf (дата звернення 16.04.2026)

29. Освітній проєкт для фахівців туристичного супроводу «Школа для гідів. Маршрути пам'яті війни». URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/osvitniy-proiekt-dlya-fahivciv-turistichnogo-suprovodu> (дата звернення 16.04.2026)

30. Панкова Є. В. Туристичне краєзнавство. Навчальний посібник. К.: Альтерпрес, 2003. 352 с. URL: https://tourlib.net/books_ukr/pankova.htm (дата звернення 18.04.2026)

31. Паньків Н., Сагайдак В. Організація культурно-пізнавального туризму. Сучасний стан та тенденції розвитку в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки*. Том 310. № 5 (1). 2022. С. 58-71. URL: <https://heraldes.khmnua.edu.ua/index.php/heraldes/article/view/873/890> (дата звернення 18.04.2026)

32. Перспективи розвитку туризму в Україні та світі: управління, технології, моделі: колективна монографія. Видання дев'яте/ за наук. ред. проф. Матвійчук Л. Ю., проф. Барського Ю. М., доц. Лепкого М. І. Луцьк: ВПІ Луцького НТУ, 2023. 388 с.

33. Правове регулювання туризму в Україні. URL: https://legalaid.wiki/index.php/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%B5_%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%83%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC%D1%83_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96 (дата звернення 18.04.2026)

34. Редько К. Ю., Фурс О. С. Основні тенденції розвитку туризму в Україні. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. № 1 (17). 2020. С. 220-227. URL: https://www.researchgate.net/publication/348016896_OSNOVNI_TENDENCI_I_ROZVITKU_TURIZMU_V_UKRAINI (дата звернення 18.04.2026)

35. Розвиток туристичної галузі та посилення міжнародної співпраці. URL: <https://mindev.gov.ua/news/rozvytok-turystychnoi-haluzi-ta-posylennia-mizhnarodnoi-spivpratsi> (дата звернення 18.04.2026)

36. Романюк О. Н., Ціхановська О. М. Туристичні бізнес-кластери в Україні. Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». 2025. С. 116-118.
URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/ea5ff85d-3391-4313-b070-632c6dbb27e6/content> (дата звернення 18.04.2026)
37. Сорокіна А. Туризм як чинник економічного відновлення регіонів України. *Актуальні проблеми розвитку сфери гостинності: перспективи та виклики*. 2025. С. 108-112.
URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2878070b-ac1c-49b9-8b0c-9f244507674e/content#page=109> (дата звернення 18.04.2026)
38. Туристична статистика України: динаміка податкових надходжень по регіонах. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/turistichna-statistika-ukrayini-dinamika-podatkovih-nadhodzhen-po-regionah> (дата звернення 18.04.2026)
39. Тютюнник Ю. Карта туристичних магнітів України. *Актуальні питання сучасної економічної науки* : зб. матеріалів VI всеукр. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 5 груд. 2023 р.). Полтава : ПДАУ, 2023. С. 414-415.
URL: <https://dspace.pdau.edu.ua/server/api/core/bitstreams/dc22110a-aa2f-4f15-8aa1-814a50788b65/content> (дата звернення 18.04.2026)
40. Устименко Л. М., Афанасьєв І. Ю. Історія туризму. Навчальний посібник. К.: Альтерпрес, 2005. 320 с.
URL: https://tourlib.net/books_history/ustymenko.htm (дата звернення 18.04.2026)
41. Федорченко В. К., Дьорова Т. А. Історія туризму в Україні. К.: Вища школа, 2002. 195 с. URL: https://tourlib.net/books_history/fedorchenko.htm (дата звернення 18.04.2026)
42. Чорна Н., Креативні Індустрії та їх роль у розвитку культурно-пізнавального туризму. *Економіка та суспільство*. № 48. 2023.
URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2228/2151> (дата звернення 18.04.2026)

43. Шевелюк М. М. Поняття культурного туризму та його класифікації. *Питання культурології*. № 36. 2020. С. 99-109. URL: <https://issues-culture-knukim.pp.ua/article/view/221051/221521> (дата звернення 18.04.2026)
44. Beznosiuk Olena, Liubitseva Olha, Popovych Sergiy Intangible cultural heritage as a resource. *Studia Periegetica*. № 3(35)/2021, pp. 153-170. URL: <https://journals.wsb.poznan.pl/index.php/sp/article/view/328> (дата звернення 18.04.2026)
45. International Convention to Safeguard Intangible Cultural Heritage: UNESCO's General Conference. 32nd Session. Paris, 29 September - 17 October 2003.